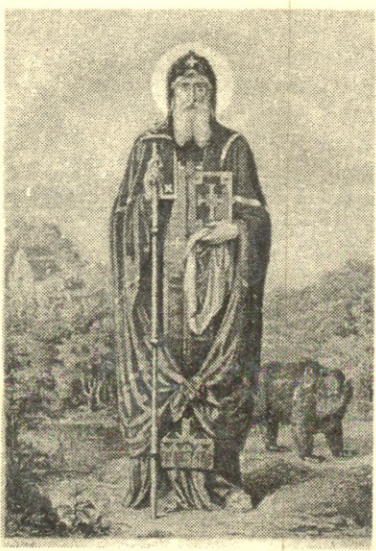

223. 709
3

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

დავით მეგრევილაძე

ასურელ მამათა
ქართლში მოსვლის დრო

დავით მერკვილაძე

ასურველ მამათა
ქართლში მოსვლის დრო

Handwritten signature in blue ink.

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა
თბილისი 1996

63.3 (2Г)

947.922

მ 575

ნაშრომი წარმოადგენს ასურულ მამათა პრობლემისადმი მიძღვნილი მონოგრაფიის ერთ ნაწილს, სადაც განხილულია ასურულ მამებთან დაკავშირებული ქრონოლოგიური საკითხები.

განკუთვნილია ისტორიკოსებისათვის და საქართველოს ისტორიით დაინტერესებულ მკითხველთა ფართო წრისათვის.

რედაქტორი: პროფ. გ. ჯამბურია

რეცენზენტები: პროფ. ნ. ვანნაძე
დოც. ელ. ჭელიძე

© თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1996

© ლავით მერკვილაძე

ა 0503020906
608(06)-96

ასურელ მამათა ქართლში მოხელას ძველი ქართული წყაროები („მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, „ქართლის ცხოვრება“, იოანე ზედაძეშვილისა და შიოს „ცხოვრებები“) VI ს-ში, ფარსმან VI-ის მეფობისას კველავიოხის ქართლის კათალიკოსობის ხანაში ათავსებენ. ამავე საისტორიო წყაროებით მეფე ფარსმანი („ფარსმან სხუაჲ“) ქართლში მეფობის გაუქმებამდე ბოლოსწინა მეფეა. მაგრამ ამავე დროს ძველ მატრიარქებში არსად არაფერია ნათქვამი VI ს-ის ქართლის მეფეთა ქრონოლოგიის შესახებ. ამას გარდა, ქართულ ისტორიოგრაფიაში ერთხანს გაბატონებული თვალსაზრისით ქართულ წყაროებში დახსენებულ დანის, ვახტანგის ძის, შთამომავალ მეფეთა ისტორიულად არსებობაც კი იყო უარყოფილი. ეს ყოველივე საგრძნობლად ართულებდა ასურელ მამათა ქართლში მოხელის თარიღის დადგენას და იწვევდა პიპოთეხათა ნაირგვარობას აღნიშნული პრობლემის ირგვლივ.

ვახუშტის ქრონოლოგიით ფარსმან VI-ის მეფობა 542-557 წლებზე მოდის. ძირითადად ამ ქრონოლოგიაზე დაყრდნობით განიხილვებოდა ასურელ მამათა ქართლში მოხელის დრო XIX ს-ისა და XX ს-ის დამდეგის მკვლევართა უმეტესობის მიერ.

550 წლით ათარიღებს ასურელ მამათა ქართლში მოხელას მ. ბროსე. ქართველი მემატიანე ამ მოვლენას ფარსმან VI-ის მეფობის ხანაში, 542-557 წლებში ათავსებს,¹ წერს მ. ბროსე და თვლის, რომ ამას ადგილი უნდა ჰქონოდა ამ უკანასკნელის მეფობის შუახანებში, 550 წლისათვის, როცა მისი აზრით, კათალიკოსობდა კიდევ ქართლში კველავიოხი.²

დ. რუბინაშვილი წერს, რომ წმინდა მამები 553 წელს მოდიან ასურეთიდან „შემდგომად 141 წლისა წმიდისა და მოციქულთა სწორისა ქალწულისა ნინასი“.³

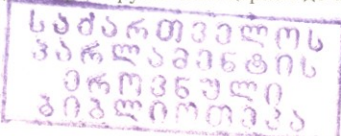
მ. საბინინი ახსენებს რა ასურელ მამებს კველავიოხის ქართლში კათალიკოსობის ხანაში მოხულებად,⁴ იქვე შენიშნავს, რომ ფარსმან VI-მ სამეფო ტახტზე 542 წელს შეცვალა თავისი ბიძა

¹ М. Броссе, О некоторых недостатках грузинской хронологии, „Кавказ“, 1850, №24. მეცნიერს ეტყობა არ შეუნიშნავს, რომ ეს თარიღი მხოლოდ ვახუშტის მიღებულია და ძველ წყაროებში არსად არ გვხვდება.

² Brosset, M, Additions et elaircissements, St.P., 1851, გვ. 129.

³ დ. რუბინოვი, ქართული ქრესტომატია, ნ. 1, ს.პეტ. 1863, გვ. 168, შენ. 1.

⁴ Г. Сабинин, История грузинской церкви до конца VI века, СПб., 1877, გვ. 102.

(ფარსმან V),⁵ ხოლო ადგილობრივი საეკლესიო კრების მიერ ქვეყნული ეკლავიოში მის მიერვე იქნა აყვანილი საკათალიკოსო საყდარზე 550 წელს საბა კათალიკოსის გარდაცვალების შემდეგ. ასე რომ, ასურელი მამები მ. საბინინის მიხედვით ქართლში 550-იან წლებში მოხულან.

დაახლოებით იგივე თარიღი აქვს მიღებული თ. ჟორდანიასაც – წმ. იოანესა და მისი მოწაფეების საქართველოში წამოსვლადამკვიდრება 541-557 წლებში ხდებაო, – წერს იგი და შემდეგ თარიღს ამგვარად აზუსტებს:

„პერეთში არც ერთი ასურელთაგანი არ დაემკვიდრა“, რაც საშუალებას აძლევს დაასკვნას, რომ „მოხვლა წმიდათა მამათა მოხდა 550-557 წლებ შუა, შემდეგ პერეთის კათალიკოსის (აბახის?) განდგომისა და პირველის დეინის კრებისა 549წ.“⁶

კირიონ სამაგლიშვილი ამ საკითხში ეთანხმება მ. ბროსეს, ამასთან გამოთქვამს აზრს, რომ ასურელ მამათა მოხვლა უნდა მომხდარიყო ცნობილი მონოფიზიტი მოღვაწის, იაკობ ბარადაის ეკლაზე ენერგიული და წარმატებული პროპაგანდის უამხ, VI ხ-ის მეორე ნახევრის დასაწყისში, 552-557 წლებს შორის, სწორედ მაშინ, როცა მონოფიზიტები ბიზანტიის კარის მფარველობით გაძლიერდნენ. კირიონთან ეკლავიოზის კათალიკოსობა 552-560 წლებშია მითითებული.⁸ ამისდა მიხედვით ეკლავიოზის კათალიკოსობა და ფარსმან VI შეუძლება ერთდროულად 552-557 წლებზე მოდის.

მ. თამარაშვილის მოკვავს ასურელ მამათა ქართლში მოხვლის დროის ორი განსხვავებული თვალსაზრისი: 551-557 წწ. და 555-565 წწ. მათგან უფრო მართებულად მიანნია 551-557 წლები.⁹

დ. ჯანაშვილი, ვახუშტის გამოკვლევის დამოწმებით, 555-570 წლებს ასახელებს.¹⁰

აღნიშნული მოვლენის დათარიღებისას ვახუშტის ქრონოლოგიით სარგებლობენ ამ ეპოქის სხვა ავტორებიც.¹¹

⁵ იქვე, გვ. 100. (სხვაგან ფარსმანის მეფობად 541-555 წლები უწერია, საქართველოს სამოთხე, გვ. 219, შენ. 1).

⁶ იქვე, გვ. 102.

⁷ თ. ჟორდანია, ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა, I, ტფ. 1892, გვ. 54.

⁸ Еп. Кирион, заслуги грузинского монашества и монастырей, Т. 1899, გვ. 7-8.

⁹ მ. თამარაშვილი, ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე, თბ., 1995, გვ. 256.

¹⁰ დ. ჯანაშვილი, ისტორიული სურათები, გორი, 1914, გვ. 20.

¹¹ ექ. თაყაიშვილი, ახალი ვარიანტი წმ. ნინოს ცხოვრებისა ანუ მეორე ნაწილი ქართლის მოქცევისა, ტფ. 1891, გვ. XVIII, 114; ა. ქუთათელაძე, კონსპექტი საქართველოს ისტორიიდან, რუსული I, ტფ. 1900, გვ. 39-40; მ. კელენჯერიძე, საქართველოს ეკლესიის ისტორია, ქ. 1918, გვ. 42, 66.

თუმცა XIX ს-ის ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებული ეს ქრონოლოგია უფრო ადრე ეპიქვიმ დააყენა პლ. იოსელიანმა. მან ზემოაღნიშნული ავტორთაგან განსხვავებით, ასურელ მამათა მოღვაწეობის ხანა V ს-ში გადასწავა: მათი მოხელის თარიღად რუსულ წელს ვარაუდობს,¹² ხანაც — 480 წელს.¹³ როგორც კედრენესთან არის მითითებული, წერს პლ. იოსელიანი, თეოდოსი უმცროსის მეფობისას ხეიმონ მესვეტის მოწაფენი დადიოდნენ ქვეყანათა განხანათლებლად და მისგან ქართველებსაც მიუდიათ წმ. ნათლობა, ასევე აბობისის „ცხოვრებაში“ კეთხულობთ, რომ მან მიიღო სანუქარი ხეიმონისაგან მოწამებრივი სიკვდილის წინო. შემადგინეთა მიერ ასურელი მოღვაწეების მოხელის დროდ შეცდომით VI ს-ის მიხნევა კი გამოწვეულია წმ. იოანეს „ცხოვრებაში“ არსებული აღნიშვნით, რომ წმ. მამის წამოსვლა სირიიდან ხდება ქართლის მოქცევიდან 200 წლის შემდეგ.¹⁴

შეხედულება ასურელ მამათა V ს-ში მობრძანების შესახებ გაიზიარეს მ. ცაგარელმა¹⁵ და ა. მურავიოვმა. ა. მურავიოვის აზრით, მამების V ს-ში მოხელას ნათლად ადასტურებს დავით გარეჯელის მოღვაწეობის დასასრულს იერუსალიმში პატრიარქად ელიას ყოფნა, რომელიც, როგორც ცნობილია, აღნიშნავს ავტორი, იმავე წელს (518) გარდაიცვალა VI ს-ის დამდეგს, რომელშიც იმპერატორი ანასტასი.¹⁶

პლ. იოსელიანის ზემოაღნიშნული ქრონოლოგიური შეხედულება განაპირობა იმ გარემოებამ, რომ ასურელ მამათა „ცხოვრებაში“ („მოსა და კვაგრეს ცხოვრება“, „აბიბოხეს წამება“) ნახსენები VI ს-ის მოღვაწე ხეიმონ მესვეტე უმცროსად წოდებული, მან შეცდომით V ს-ში მცხოვრებ იმავე სახელის მქონე პიროვნებად — ხეიმონე უფროსად მიიხნია. ეს უზუსტობა დეტალურად გააკრიტიკა მ. ბროსემ.

მ. ბროსე შენიშნავს, რომ პლ. იოსელიანს, როცა იგი გვარწმუნებს, ასურელი ბერები 480 წელს წამოდიანო, მხედველობიდან გამორჩა შიოს ბიოგრაფის აღნიშვნა მათ მიერ გამომგზავრების წინ

¹² Пл. Иоселиани, Краткая история грузинской церкви, СПб., 1843, гл. 37; მისივე Мардонский монастырь в Грузии, „Закавказский Вестник“, 1845, №3 (არაოფ. ნაწილი), გვ. 28; მისივე, Алавердский храм в Кахетии, „Кавказский Календарь“, 1846, отд. III, гл. 149.

¹³ Пл. Иоселиани, Шио-мгвимская пустыня, „Закавказский Вестник“, 1945, №13, гл. III; მისივე, Описание Шиомгвимской пустыни в Грузии, Тиф. 1845. гл. 21.

¹⁴ Пл. Иоселиани, Шиомгвимская пустыня, гл. III.

¹⁵ М. Цагарели, Грузинская церковь свидетельница православия русской церкви, СПб, 1848, гл. 5.

¹⁶ А. Муравьев, Грузия и Армения, I, СПб, 1848, гл. 236.

სვიმეონისაგან კურთხევის აღების შესახებ და ამ მოვლენას პირველ სვიმეონ მესვეტეს ვერ დავეკავშირებთ, რადგან ეს წინდანი ამ დროისათვის უკვე ოციოდე წლის გარდაცვლილი იყო.¹⁷ მითუმეტეს ქართლში მოღვაწეობის გარკვეული დროის განსწავლვის შემდეგ მოწამეობრივი აღსასრულის წინ აბიბოსი ვერ მოილოდნო დიდი ხნის განსვენებული მესვეტისაგან წერილს და კვერთხს სასუქრად. ხოლო თუ ასურელთა მოხვლას 450 წლის მიდამოებში გადავიტანთ, განაგრძობს მეცნიერი, მაშინ ისინი ვერ დაამყარებენ ურთიერთობას ქართლის კათალიკოსებთან: ევლავიოზთან, მაკარისტან, სამოელთან (როგორც ეს აგიოგრაფიულ თხზულებელშია აღნიშნული), რომლებიც, როგორც ცნობილია, VI ს-ის II ნახევრის მოღვაწენი არიან. 473 წლამდე კი ქართლში კათალიკოსი საერთოდ არ არსებობდა და ურთიერთობაც ვერცერთ მათგანთან ვერ ექნებოდათ, და მიუთითებს VI ს-ის სვიმეონ მესვეტეზე (521-596), რომელიც უნდა იყოს კიდევ უმუნანახუნები სვიმეონი.¹⁸

როგორც ჩანს, პლ. იოსელიანმა ოპონენტის შენიშვნები მიიღო: მამების ტაძრისადმი მიძღვნილ ბოლო წერილში ტაძრის დაარსებას ერთ-ერთი მამათაგანის, თათეს მიერ უკვე VI ს-ს მიაწერს.¹⁹

ასურელი მამების საკითხით როცა დაინტერესდა, პეტერბურგის სასულიერო აკადემიის პროფესორმა ვ. ბოლოტოვმა შეამჩნია, რომ პრობლემის გადაწყვეტილათვის მთავარ სიძნელეს სწორედ ქრონოლოგიური საკითხის მოუგვარებლობა წარმოადგენდა. ამის გამოსწორებას მეცნიერი თავადვე შეეცადა, მაგრამ ქართული წყაროებისადმი გამოსწავლილმა მეტად სკეპტიკურმა დამოკიდებულებამ (ასეთ დამოკიდებულებას განსაკუთრებით ბაგრატიონებამდელი ხანის ამსახვე წყაროებისადმი ამჟღავნებს) მას საშუალება არ მისცა მყარი წარმოდგენა შექმნილიყო. ვ. ბოლოტოვი ასურელ მამათა ქართლში მოხვლას შემდეგ სხვადასხვა გარემოებას უკავშირებს:

1. 562 წ. იუსტინიანე და ხოსრო I დებენ 50 წლიან ზავს. მაშინ როცა საზავო მოლაპარაკებებზე დავა სვანეთის საკითხის ორგველივ მიმდინარეობდა, ქართლი ულაპარაკოდ სპარსეთს დაქვემდებარებულ ქვეყნად განიხილებოდა. შეიქმნა საშიშროება, რომ ზავს სპარსელები გამოიყენებდნენ ქართლში ქრისტიანობის ამოსაძირკვად, რათა ბიზანტიელთათვის ეველანაირი პრეტენზია მოესპოთ ქართლზე, როგორც ერთმორწმუნე ქვეყანაზე. ასურელი მამებიც ამ ზავის დადების (562 წ.) შემდეგ მოდიან იბერთა მხარდასაჭერად

¹⁷ Brosset, M, Additions... 33- 128.

¹⁸ М. Броссе, О некоторых недостатках грузинской хронологии, "Кавказ", 1850. № 25.

¹⁹ Пл. Иоселиани, Святыня Мамсба, "Кавказ", 1871, №6.

სარწმუნოების შენარჩუნებისათვის.

2. 571 წელს, როცა ქართლი და სომხეთი სპარსელთა ბატონობის წინააღმდეგ აჯანყდა, დახმარებისათვის ბიზანტიას მიმართეს. მისი მიზნით კონსტანტინეპოლს სომხურ-ქართული ელჩობა გამოემართა რომლის შემადგენლობაშიც, შესაძლებელია, ქართლის კათალიკოსიც ეოფილიყო. ბიზანტიიდან კი სამხედრო დახმარება აყოვნებდა, სპარსეთი სხვადასხვა შეპირებებით ახერხებდა სომეხთა დაშლას. ასეთ ვითარებაში დამპყრობელს შეეძლო მარტო დარჩენილი და გარეგან დახმარების იმედგადაწურული ქართველებისა და მათი სარწმუნოების დევნა დაეწყო. შესაძლებელი იყო, ქართველთა გამახდენება თუ არა სომხური ერეტიკული ეკლესიის შეგუების ქვეშ გადაცემა მაინც მოენდომებინათ. ამიტომ დასაშვებია, ასურელი მამები 571 წლის შემდეგ გამოგზავრებულიყვნენ ქართლის ეკლესიის გასამაგრებლად.

3. 591 წელს დადებული ზავით სპარსეთის შაჰმა ხოსრო II-მ ბიზანტიას გადასცა ქართლის დიდი ნაწილი თბილისამდე. ქრისტიანობის მიმართ არც შაჰი ამჟღავნებდა მაინცდამაინც მტრულ დამოკიდებულებას. განხდა საშუალება ქრისტიანობაზე მოქცეული მოსახლეობის ის ნაწილი, რომელიც ამას ვერ ბედავდა სპარსელთა მხრიდან დევნის შიშით. ასევე ვითარებაში ასურელი ბერები მისიონერული მოღვაწეობისათვის იქნებოდნენ გამოგზავნილი 591 წლის ახლოს.²⁰

ასურელ მოღვაწეთა ქართლში მოსვლის საკითხს ცალკე გამოკვლევა მოუძღვნა კ. კეკელიძემ, სადაც ეს თემა ახლებური თვალთახედვითაა განხილული. მეცნიერი იმ დასკვნამდე მიდის, რომ „აღნიშნული მამები არ ეკუთვნოდნენ ერთსადაიმაც მონასტერს და არც ერთად, ერთსადაიმაც დროს მოსულან სვენში“.²¹ ნაშრომში მათი ქართლში ნაწილ-ნაწილ, როგორც ავტორი უწოდებს – „პარტიებად“ შემოსვლის ცალკეული თარიღები დაკავშირებულია ბიზანტიის იმპერიაში, განსაკუთრებით მის აღმოსავლეთ პროვინციებში მონოფიზიტების დევნასთან, რამაც განსაკუთრებული სიმძაფრით იფეთქა 519-520, 540-542, 544 და 571 წლებში.²² კ. კეკელიძის მიერ მონოფიზიტ ბერებად მისწეული ასურელი მამების ეოფელი „პარტიის“ ქართლში შემოსვლაც შემოსხენებულ წლებშია ნაგარაუდები.

პირველი დეკნის მსხვერპლი დავით გარეჯელი გამხდარა, რო-

²⁰ В. Болотов, Отзвыи, Журналы заседанияи совета С.-Пет. духовной академии, 1897, гв. 267-269.

²¹ კ. კეკელიძე, საკითხი სირიელ მოღვაწეთა ქართლში მოსვლის შესახებ, ტფ. უნივერსიტეტის მოამბე, VI, 1926, გვ. 86.

²² იქვე, გვ. 93.

მელიც 520 წლის შემდეგ უნდა მოსულიყო ქართლში (შესაძლებელია ღუკიანესთან და დედოსთან ერთად). ამ შემთხვევაში ავტორი ემყარება წმ. დავითის „ცხოვრებაში“ იერუსალიმის პატრიარქის ელიას მოხსენებას. იმის გამო, რომ იერუსალიმში V-VI სს-თა მიჯნაზე (კ. კეკელიძის მიხედვით 494-516 წწ) პატრიარქობდა, დავით გარეჯელის პალესტინაში მგზავრობა გადატანილია მის ქართლში გამომგზავრებადღე. ჯერ კიდევ სირიაში ყოფნისას, 519-520 წლების დევნასთან დაკავშირებით, იუ-ქებდავად იმისა, რომ ელია ამ დროსაც უკვე გარდაცვლილი იყო.²³

თიხე ზედაზნელის მეთაურობით მოსულა მეორე ჯგუფი, რომელსაც შეადგენდნენ შიო მღვიმელი, ისე წილკნელი, ეზვიერი (ისიდორე) სამთაველი, იოსებ ალავერდელი, ზენონ ივანთოელი და თათა.²⁴ ისინი წამოსვლის წინ კუროთხევას იღებენ ამ დროს „თორნეში მჯდარ“ ხვიძონ მესვეტისაგან, ეს უკანასკნელი კი თორნეში 541-551 წლებში იჯდა, განაგრძობს ავტორი. რადგან ანტონ მარტყოფელმა მათი გამომგზავრების შესახებ 544 წელს შეიტყო, ამიტომ ამ მეორე ჯგუფის მოსვლა 543 წელს უნდა მომხდარიყო 540-542 წლებში მონოფიზიტთა დევნის შედეგად.²⁵

ამის შემდეგ, დაახლოებით 545 წელს ჩამოდის ედესიდან ანტონ მარტყოფელი, რადგან ედესას ალყა 544 წელს ჰქონდა შემორტყმული. წმ. ანტონის მიერ ქალაქის დატოვებას 544 წლის დევნულქებას მიაწერს. უცნობია მხოლოდ, ამ შესაძე „პარტიაში“ მის გარდა კიდევ იყო თუ არა ვინმე სხვაც.²⁶

ასურელ მამათა შორის ყველაზე გვიან, კ. კეკელიძის მიხედვით, აბიბოს ნეკრესელი მოდის. მეცნიერი გეთავაზობს ამ მამის ქართლში შემოსვლის თარიღსაც – 571 წელს. ამ თარიღის მიღებისას კ. კეკელიძე, გადაწვევრილად თვლის რა ასურელი მამების მონოფიზიტობის საკითხს, ემყარება მხოლოდ 571 წელს მონოფიზიტთა შორიგი დევნის ფაქტს ბიზანტიის იმპერიაში, რომლის მსხვერპლიც უნდა ყოფილიყო აბიბოს ნეკრესელი. 542-545 წლებში მოსულ მოღვაწეთა რიცხვში წმ. აბიბოსის ყოფნა მეცნიერს მხოლოდ იმ მოხეხით ვერ წარმოედგინა, რომ მოწამის მარტვილობა მისი გამოანგარიშებით 590 წელს მომხდარა (591 წელს ბიზანტიელთა ძალაუფლების ქართლზე გავრცელების ფაქტიდან გამომდინარე). ამ დროს კი წმ. აბიბოსის „ცხოვრების მიხედვით, ის ჯერ კიდევ ენერგიით და ძალღონით აღსავსე კაცია“. არც ამ შემთხვევა-

²³ იქვე, გვ. 98-99.

²⁴ იქვე, გვ. 99.

²⁵ იქვე, გვ. 100.

²⁶ კ. კეკელიძე, ღასახ. ნაშრომი, გვ. 101.

შია ცნობილი ახლდა მას თუ არა ვინმე.²⁷

ასურელ მამათა V ს-ში მოხელის თეორიის განმტკიცებას შეეცადა გრ. ფერაძე. იგი იმეორებს პლ. იოსელიანისეულ მოსაზრებას, აგიოგრაფიულ ძეგლებში მოხსენიებულ სვიმეონ მესხვეტისეულს, რომ უფროსი მათგანი, V ს-ის მოღვაწე უნდა იყულიყოს. მაგრამ ამავე დროს იძახაც ამხნევს, რომ ზოგი დეტალი აშკარად VI ს-ის სვიმეონ მესხვეტე-უმცროსს ეხება. ამის ასხნას კი იმით ცდილობს, რომ თვით აგიოგრაფის თხრობაშია ეს ორი მესხვეტე ერთმანეთში ადრეული და ამ მოტივით დათარიღებისათვის ამ ცნობებს გამოუსხადებრად თვლის.²⁸ ანტონ მარტყოფელის „ცხოვრებაში“ აღწერილი ედესის გარემოცვა (544 წ.) გრ. ფერაძემ „ცხოვრებაში“ დამაჯერებლობის მიზნით ხელოვნურად ჩართულ ეპისოდად გამოაცხადა და თავის მოსაზრებას ამ გზით ჩამოაცვიდა მორიგი წინააღმდეგობა.²⁹ ქრონოლოგიაში გარკვევისას მკვლევარი მხოლოდ დავით გარეჯელის „ცხოვრებაში“ არსებულ ცნობას – ამ მოღვაწის წმ. ადგილების მოსალოცად მგზავრობის დროს იერუსალიმის პატრიარქად ელიას ხსენებას – ყურდნობა. აქედან წმ. დავითის ამ მოგზაურობას 500 წლისათვის ვარაუდობს, „ამავე დროს თუ გავითვალისწინებთ, რომ ის მანამდე 30-40 წელი საქართველოში იყო, წვენ შეიძლება ჩავთვალოთ, რომ მამები საქართველოში V ს-ის შუახანებში მოვიდნენ“, – ასკვნის ავტორი და იქვე დასძენს, რომ ეს მამები საქართველოში V ს-ში ჩამოდიან სომეხი ისტორიკოსის ჯუანშერის (VIII-IX სს.) მონაცემებითაც.³⁰

ივ. ჯავახიშვილმა ასურელ მამათა ქართლში მოხელისა და მოღვაწეობის ქრონოლოგიის დასადგენად ყველაზე ხანდა წყაროდ აბიზოს ნეკრესელის „წამება“ მიიხნია, „რომლის მიხედვით ამ მამის მოღვაწეობა აღმოს. საქართველოს უმეფობის ხანაში იწყება და VI ს. დამლევამდის აღწევს“.³¹ „ცხოვრებებში“ მოხსენიებულ სვიმეონ მესხვეტესთან დაკავშირებით ეთანხმება მ. ბროსეს, რომ ამ სახელში VI ს-ის ანუ უმცროსი მოღვაწეა ნაგულისხმევი.³² ივ. ჯავახიშვილი დავით გარეჯელის იერუსალიმში მოგზაურობის თაობაზე ეკამათება გრ. ფერაძეს წმ. დავითის საქართველოში 30-40 წლის შემდეგ გამგზავრებულად ჩათვლის გამო, თუმცა კ. კეკელიძესაც საყვედურობს წყაროების ცნობათა თვითნებურ შეცვლას. „ცხოვრების“ ავტორთან დიდი დრო არც დასახელებულია და არც ნაგულისხმევი

²⁷ იქვე, გვ. 102.

²⁸ G. Peradze, Die Anfänge des Mönchtums in Georgien, Gotha, 1927, გვ. 36.

²⁹ იქვე, 25-26.

³⁰ იქვე, გვ. 36-37.

³¹ ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. I, თბ. 1979, გვ. 406

³² იქვე.

და რადგან დავით გარეჯელი შიშობს, რომ მონასტრის ძმობა მისი გამგზავრების შემდეგ არ დაიფანტოს, ამის მომასწავებელია, რომ დავითის სამონასტრო მოღვაწეობას საქართველოში საფუძვლიანი ჯერ კიდევ განმტკიცებული არ ჰქონია“ და „ცხოვრების განმავლობაში დაყრდნობითაც „სრულებით საჭირო არ არის, რომ დავითის საქართველოში გამომგზავრება უჭკველად V ს-ის შუა წლებში ვივარაუდოთ. ის შეიძლება V ს. დამდეგს, ან VI ს. დამდეგსაც იყოს მოსული.“³³

მეცნიერი ყველაზე ნაკლებად ანტონ მარტყოფელის „ცხოვრებას“ ენდობა, რადგან არ მოგვეპოვება მისი ძველი რედაქცია და „მოქცევაჲს“ და ჯუანშერის ცნობებზე დაყრდნობით მხარს უჭერს მოსაზრებას ასურელ მამათა VI ს-ის შუა წლებში მოსვლის შესახებ.³⁴ ივ. ჯავახიშვილი ამავე დროს გარკვეულწილად იზიარებს კ. კეკელიძის თეორიასაც ამ მოღვაწეთა ქართლში ნაწილ-ნაწილ მოსვლის თაობაზე: „პირველად დავით გარეჯელია გამომგზავრებული, რომელიც უკების V ს. დამდეგსაც კი იყოს მოსული. შემდეგ იოანე ზედაზნელი თავისი მოწაფეებითურთ, VI ს. შუა წლები. დაახლოვებით ამავე დროს, მაგრამ უტყობა და-მოუკიდებელიც მოსულად მონანს ანტონ მარტყოფელი. VI ს. მეორე ნახევრისა და დამდეგის მოღვაწე ყოფილა აბიბოს ნეკრესელი, რომლის მოსვლის დროის შესახებ მტკიცე ცნობები არსენ კათალიკოსის თხზულებაში არ მოგვეპოვება.“³⁵

ს. კაკაბაძემ ქართლის ბოლო ფარნავაზიანი მეფის, ბაკურის ზეობა 505-515 წლებში ივარაუდა, „ამისდა მიხედვით სხვა ფარს-მანის („ფარსმან სხუაჲ“ — დ. მ.) მეფობის დროს იოანე ზედაზნელის ქართლს მოსვლა საფიქრებელია სწორედ VI ს-ის დასაწყისში, დაახლოვებით 501 წლის ახლოს“.³⁶ მკვლევარი იოანეს სიკელიძის 531 წელს უთითებს, აბიბოსის წამებას — დაახლოებით 550 წელს, ამის შემდეგ კი თარიღის დაუსახელებლად — შიოს გარდაცვალებას. მთლიანობაში ამ თარიღების მიხედვით იოანე ზედაზნელისა და მის მოწაფეთა მოღვაწეობის ხანას VI ს-ის პირველი ნახევრით განსაზღვრავს.³⁷

ღ. მენაბდისათვის სრულიად მისაღებია კ. კეკელიძის შეხედულება, რომლის მიხედვით ასურელი მამები ის მონოფიზიტი მოღვაწენი არიან, რომელნიც 540-542 წლებში მიმდინარე მონოფიზიტთა

³³ ივ. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 408-409.

³⁴ იქვე გვ. 409.

³⁵ იქვე გვ. 410.

³⁶ ასურელ მამათა ცხოვრებათა არქტივები, ს. კაკაბაძის რედ., ტფ. 1928, წინასიტყვაობა, გვ. 7.

³⁷ იქვე გვ. 16.

დევნას გამოეკცნენ ქართლში, სადაც 543 წელს უნდა შემოეღწიათ³⁸ თუშეთში. მენაბდე იმავედროულად თვლის, რომ არ არსებობს საკმარისი საბუთი იმისათვის, აბიბოს ნეკრესელისა და დაიით გარეჯელის დანარჩენ ასურელ მამებთან ერთად მობრძანებულნი იყვნენ უარყოფით და არ ვალიდოთ იხინიც იოანე ზედაზნელის³⁹ მამების ბაღ. ამგვარად, ლ. მენაბდე ვერ ეთანხმება კ. კეკელიძეს ასურელი მამების ცალკე ჯგუფებად მოსვლაში.⁴⁰ შეკლევარი არ ამართლებს გრ. ფერაძესაც სხვა ქრონოლოგიურ ცნობებზე მეტად ელია პატრიარქის მოსხენიებაზე მინდობის გამო.⁴¹ წმ. აბიბოსის მარტვილობის თარიღზე კი შექმდებნაირად მსჯელობს: აბიბოსს სასჯელის აღსრულების წინ პირველ რიგში თავისი მოძღვარი, იოანე უნდა მოენახულებინა, მაგრამ მხოლოდ შიოს ეწვია. ასე კი იმის გამო შეიძლებოდა მოქცეულიყო, თუ „ამ დროს იოანე ზედაზნელი უკვე გარდაცვლილი იყო. თუ გავითვალისწინებთ, რომ იოანე ოცდაათ წელიწადს ყოფილა წინამძღვრად ზედაზნეზე, ე. ი. გარდაცვალებამდე და მის მოსვლას ადგილი ჰქონია 543 წელს (541-543), მაშინ აბიბოს ნეკრესელის წამებას ადგილი უნდა ჰქონოდა 573 წ. (571-574) შემდგომ“.⁴²

შ. ნუცუბიძის მიხედვით ასურელი მამები, როგორც სირიის ქართული ნეოპლატონიკური სკოლის წარმომადგენლები, ბიზანტიაში ანტიკური ფილოსოფიის დევნის შედეგად მოდიან ქართლში 529 წლის შემდეგ, როცა იუსტინიანეს ედიქტით იხურება ათენის აკადემია და სკოლასაც აღარ ჰყავს ისეთი ავტორიტეტული მეთაური, როგორიც პეტრე იბერი იყო.⁴³

რ. სირაძე გამოთქვამს აზრს, რომ „ასურელ მამათა მოღვაწეობა მოჰყვა 532 წლის ამბებს“ (ამ ამბებში გულისხმობს სპარსთა მიერ ქართლში მეფობის გაუქმებას, რასაც დასახელებული დროით ათარიღებს). თავის შესჯულებების დასტურად იხმობს ორ მონაცემს წყაროთაგან: 1. „ვითარცა მეფობამ დაეხრულა ქართლსა შინა, სპარსნი გაძლიერდეს“ („მოქცევაჲ“) და 2. „ახალ-ნერგ იყუნეს მაშინ ქართუშლნი და ორასნი ოდენ წელიწადნი წარსულ იყუნეს მოქცევით მათთაგან“ („ცხოვრება შიო მღვიმელისა“), რაც 537 წელს გულისხმობს.

³⁸ ლ. მენაბდე, „ასურელ მამათა“ ცხოვრებათათვის, საღისერტაციო ნაშრომი (ხელნაწერი), თბ., 1949, გვ. 91.

³⁹ იქვე გვ. 82, 88

⁴⁰ იქვე გვ. 88

⁴¹ იქვე გვ. 84

⁴² შ. ნუცუბიძე, ქართული ფილოსოფიის ისტორია, I, თბ., 1956, გვ. 134.

⁴³ რ. სირაძე, ქრისტიანული კულტურა და ქართული მწერლობა, I, თბ., 1992, გვ. 34-35.

ახურელ მამათა ქართლში მოხელის დროის ხაკითხს ვეკლავს ბოდოს შეეხო ვ. გოილაძე. მან ამ მოვლენის თარიღად 520-იან წლების დახასრული ივარაუდა.⁴⁴ ამ შემთხვევაში ძირითადი წინადაცხადი საყრდენად ფარსმან ხხუაძის ზეობის ხანგრძლივობა რაც მისი გამოკვლევით, დაახლოებით 525-535 წლები უნდა ყოფილიყო.⁴⁵ დამატებით საბუთად მკვლევარს მოაქვს „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ტელისური ვარიანტისა და „შიოს და ევგარეს ცხოვრების“ ცნობა, რომ ახურელ მამათა მოხელისას ქართლის მოქცევიდან „ორასიოდე წელიწადნი“ იყო გასული. მისი განსაზღვრით, ქართლის გაქრისტიანება 317-318 წლებში უნდა მომდარეოდეს, ამიტომ ეს ცნობაც თავისებურად განმარტავს: „სირიელი მამები ჩვენში ქართლის მოქცევიდან „ორასიოდე წლის გასვლის შემდეგ ახლო ხანაში... მოხულან“.⁴⁷ ამის დასტურად იყენებს ზედახნის მონასტრის წინამძღვართა სიას, სადაც ასევე აღნიშნულია თითოეულის წინამძღვრობის ხანგრძლივობა. შემდეგ იხსენებს ს. კაკაბაძის ვარაუდს, რომ ერთ-ერთი წინამძღვარი – იოანე 583 წელს უნდა დაღუპულიყო ბუღა-თურქის საქართველოში დაშქრობისას. აქედან გამომდინარე, 853 წელს გამოაკლო მითითებული იოანესა და მის წინა მოძღვართა მონასტრის ხელმძღვანელობის წლების საერთო ჯამი (მამაძს კათალიკოსობის 14 წლითურთ.) ამ გზით კი ახურელ მამათა ქართლში მოხელის თარიღად 521 წელი მიიღო.⁴⁸

ვ. გოილაძე უგულვებელყოფს მის ქრონოლოგიასთან წინააღმდეგობაში მოსულ წყაროს ცნობას ახურელი მამების მიერ სვიმეონ მუსევეტისაგან კურთხევის აღების შესახებ, რადგან ისინი ედესიდან წამოსულებად მიანნია და ამ შემთხვევაში „ცხადია, ვერც ზღვისპირა სირიის ანტიოქიის მახლობლად თორენში მჯდომ სვიმეონ საკვირველმოქმედს მოინახულებდნენო“.⁴⁹

ვ. გოილაძე არ ეთანხმება კ. კეკელიძის შეხედულებას დავით გარეჯელისა და აბიბოს ნეკრესელის სხვა ახურელ მამათაგან განკალკეველებად, სხვა დროს მოხელის შესახებ. თუმცა იმავედროუ-

⁴⁴ ვ. გოილაძე, საიდან და როდის მოვიდნენ სირიელი მამები საქართველოში, „მნათობა“, 1992, №5-6, გვ. 199.

⁴⁵ იქვე; შტრ. ვ. გოილაძე, ფარნავაზიანთა სახლის ქრისტიან მეფეთა ქრონოლოგია, თბ. 1990, გვ. 150.

⁴⁶ ვ. გოილაძე, ქართული ეკლესიის სათავეებთან, თბ. 1991, გვ. 83.

⁴⁷ აღნიშნაუთ, რომ „მოქცევაჲს“ მიხედვით იოანე ზედახნელი მოდის „ქართლის მოქცევიდან მეორასეხა წელსა“. მოქცევაჲ ქართლისაჲ, ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წ. 1, 1964, გვ. 94.

⁴⁸ ვ. გოილაძე, დასახ. ნაშრომი, „მნათობა“, 1992, №5-6, გვ. 199.

⁴⁹ იქვე, გვ. 195.

ლად იხიარებს კ. კეკელიძის თვალსაზრისს, რომ წმ. დავითი იერუსალიმში არა საქართველოდან, როგორც ეს წყაროშია, არამედ სირიიდან (გ. გოილაძის მიხედვით „ანტიოქია-ედესიიდან“) მიემგზავრება საქართველოში ჩამოსვლამდე, და რომ იერუსალიმში ჩასვლისას ელია პატრიარქი ახალი გადაწყვეტილებით იყო (გადააყენეს 516 წელს). უკან გამობრუნებული დავითი ამის „შემდეგ იოანესთან ერთად წამოვიდა ქართლში“.⁵⁰

აბიბოსის წინასწარმეტყველებაში დელაკაცისადმი მართლაც ქართლის სახელმწიფოებრიობის აღდგენა – გუარამის „განხენა“ გულისხმებაო, – წერს მკვლევარი.⁵¹ გუარამის „განხენას“ კი სხვა გამოკვლევაში 555 წლით ათარიღებს.⁵² აქედან გამომდინარე, მისი აზრით, „აბიბოსი 555 წლის წინა ხანაში უნდა ეწამებინათ“.⁵³ რადგანაც ქართლში მეფობის გაუქმების გ. გოილაძისეული თარიღი 537 წელია, წმ. აბიბოსის წამებას ავტორი 537-555 წლებს შორის ათავსებს.⁵⁴

ასურველ მამათა ქართლში მოსვლის დრო

აგიოგრაფიულ ძეგლებსა თუ მატრიანებში სხვადასხვა, პირდაპირი თუ ირიბი ცნობები მოინახება, რომელიც შეიძლება გამოყენებულყო ასურელ მამათა ქართლში მოსვლისა და მოღვაწეობის ხანის დასადგენად. ესენია მათთან დაკავშირებით წყაროებში ნახსენები ისტორიული პიროვნებანი და ასევე ისტორიულად ცნობილი მოვლენები:

1. ასურელ მამათა მოსვლა მითითებულია ფარსმან მეფისა და ევლადე (ევლაიოს) ქართლის კათალიკოსის დროს.
2. ამავე ხანებში ბიზანტიაში იმპერატორობდა იუსტინიანე. (აღსანიშნავია, რომ იოანე ზედაზნელის სენაქსარული ცხოვრების მიხედვით ანგელოზი წმ. იოანეს ქართლისკენ გამგზავრებას

⁵⁰ იქვე, გვ. 198.

⁵¹ იქვე, გვ. 199.

⁵² გ. გოილაძე, VI საუკუნეში ქართლის ადგილობრივი სახელმწიფოებრიობის აღდგენის დათარიღებისათვის, „მაცნე“, ისტორიის... სერია, 1979, №1. გვ. 113.

⁵³ გ. გოილაძე, საიდან და როდის მოვიდნენ სირიელი მამები საქართველოში, გვ. 199.

⁵⁴ იქვე, გვ. 200.

შთაგონებს „მეფობასა მარკიანე და ლეონ დიდისა“ სეინაქსარული ცხოვრების ეს ადგილი, ანგელოზისა და იოანეს საუბრის დეტალების ნათელი „ცხოვრების“ შედგენისას (XVIII ს. მეცნიერული) ნაუმატებია შემდგენელს. ბიზანტიის იმპერიის მარკიანე და ლეონ დიდი არც ამ ძეგლის წყაროდ გამოყენებულ იოანე ზედაზნელისა და შიო მღვიმელის ძველ „ცხოვრებებში“ და არც რომელიმე ასურელი მამის ბიოგრაფიაში არიან ნახსენები⁵⁵).

3. ასურელ მამებს ურთიერთობა აქვთ ევლალეს მამდევნო კათალიკოს მაკარისტანაძე.

4. ასურელი მამები თანამედროვენი არიან სვიმეონ მესვეტის, წამოსვლის წინ მისგან იკუთხებიან და აბიბოსიც მის გამოგზავნილ წერილსა და კვერთხს იღებს მარტვილობის წინ.

5. დავით გარეჯელთან დაკავშირებით ნახსენებია იერუსალიმის პატრიარქი ელია.

6. წმ. ანტონი მოემართება ედესის ალექს შექმდე.

7. წმ. აბიბოსის წამების დროს ქართლს სპარსი მარზპანი განაგებს.

8. წმ. აბიბოსი წამების წინ წინასწარმეტყველებს ბერძენთა მიერ სპარსელთა მოკლე ხანში განდევნას.

9. ბიზანტიელებს უწევთ ომი მათგან განმდგარ „ტასკუნებთან“.

10. ბოლოს აღსანიშნავია ერთადერთი პირდაპირი ქრონოლოგიური მითითება: წმ. იოანე მოდის ქართლის მოქცევიდან „მეორასესა წელსა“.

საკითხის შემსწავლელთათვის ეს ცნობები, როგორც დავრწმუნდით, ერთნაირი ნდობით არ სარგებლობენ. სხვადასხვა მეცნიერების მიერ სხვადასხვა მონაცემი ან მონაცემთა ჯგუფი არის წინ წამოწეული და მასზე დაყრდნობით განიხილება აღნიშნული პრობლემა. ზოგიერთმა (მაგ. კ. კეკელიძემ) თავად შემოიტანა ახალი ფაქტორი (მონოფთიზიტთა დევნა) და ის გახადა ამოსავალ წერტილად საკითხის კვლევისას.

როგორც აღვნიშნეთ, ძველი ქართული წყაროები და აგიოგრაფიული ძეგლები ასურელ მამათა ქართლში მოსვლის დროდ ერთხმად მიიხვევენ ფარსმან VI-ის ზეობის ხანას. „მოქცევაღ“ და ჯუანშერის მიხედვით, VI ს-ის ქართლის მეფეთა თანმიმდევრობა ამგვარად წარმოგვიდგება: დანი ძე ვახტანგისი – დანის ძე ბაკურ – ბაკურის ძე ფარსმანი – ფარსმანის ძმისწული „ფარსმან სხუად“ –

⁵⁵ ცხოვრება იოანე ზედაზნელისა, ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. წ. IV, სეინაქსარული რედაქციები (XI-XVIII სს.), თბ., 1968, გვ. 387.

⁵⁶ ე. გაბიაშვილი, XIV-XVIII სს.-ის სეინაქსარული ცხოვრებანი, იქვე, გვ. 213.

და ამ სხვა ფარსმანის ძე ბაკური; „და მის ბაკურის ზევე დაქუ-
რულა მეფობაჲ ქართლისაჲ“.⁵⁷

არც „მოქცევაჲ ქართლისაჲში“ და არც „ქართლის ცხოვრების“
ძველ რედაქციებში სიტყვაჲ არაა დაძრული ამ მეფეთა, ბაკურის
ქრონოლოგიის შესახებ. ვახუშტისეული ქრონოლოგია კი
გამოიყურება: დასის მეფობა 499-514 წლები, ბაკურის – 514-528,
ფარსმანის – 528-542, ფარსმან სხეაის – 542-557 და ბოლო ბაკურის
– 557-570. ამ ქრონოლოგიის მცდარობა დღეს უკვე საძიკო აღარაა.
როგორც ს. ყაუხჩიშვილმა დაადგინა, ქართლის წარმართ მეფეთა
სათვალავეს გვერდით „ქართლის ცხოვრების“ უძველეს ტექსტებში
მოიპოვებოდა ფარნავაზიან ქრისტიან მეფეთა სათვალავიც, რო-
მელიც შემდეგ გადამწერთა მიერ იქნა დამახინჯებული და გაუგებ-
ბრად შექმნილი ტექსტის შემდგომი დროის ნუსხებში. მეცნიერი
შენიშნავს, რომ „ანასუელ ნუსხაში არსილ I-ის გარდაცვალების
მომთხრობ ტექსტში უცნაურად არის ჩასხიროული სიტყვა
„ცხარასა“:⁵⁸ „ხოლო ამან არსილ მეფემან ყოველნი დღენი ცხოვრე-
ბისა მისიანი აღასრულნა სარწმუნოებასა შინა სამებისა წმიდის-
ასა... და მოკულა ცხრასა“.⁵⁹ ყურადღებას იქცევდა შემდეგი ადგილუ-
ბიც:

„და მოკულა დაი თორმეტისა წლისა“

„... და მოკულა ბაკურ ცამეტისა წლისა“.

„მოკულა ფარსმან თოთხმეტისა წლისა“.⁶⁰

„გარდა იმისა, რომ თავლში ეცემა ადამიანს ის, რომ საბოლოო
თიმოლის მომდევნო მეფე გარდაცვლილა 12, 13, და 14 წლისა
(სწორედ თითო წლით მეტი ასაკისა), – განაგრძობს ს. ყაუხჩიშ-
ვილი, – თავისთავად უცნაური იყო ის, რომ მეფე გარდაცვალა 12
წლისა, 13 წლისა ან 14 წლისა.“⁶¹ აშკარაა, რომ სათვალავის
ზოგიერთი რიცხვი ძველ გადამწერთა შეცდომის შედეგად მეფეთა
გარდაცვალების ასაკთან გაიგივდა. „ქართლის ცხოვრების“ რე-
დაქტირებისას, „სწავლულ კაცთა“ მიერ შემწინეულ იქნა რა ეს უც-
ნაურობა, მეფეთა სათვალავის დამახინჯებული ნაშთი მიიწინეს
შესაბამისი გეორგიანისის მეფობის ხანგრძლივობად და ტექსტიც
თავისებურად გამართეს: „და იმეფა დაი თორმეტ წელ და მოკულა
დაი მეფე“, „ესრედ მეფოდა ათცამეტ წელ და შემდგომად ამისა

⁵⁷ „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წ. I, თბ., 1964, გვ. 94.

⁵⁸ ს. ყაუხჩიშვილი, ქართლის ცხოვრების მოცულობა და შედგენილობა, ქც. I, თბ., 1955, გვ. 026

⁵⁹ ქც. ანასუელი ნუსხა, ს. ყაუხჩიშვილის რედ., თბ., 1942, გვ. 92

⁶⁰ იქვე, გვ. 140, 141.

⁶¹ ს. ყაუხჩიშვილი, ქართლის ცხოვრების მოცულობა და შედგენილობა, გვ. 027.

მოკუდა ბაკურ მეფე“, „ხოლო ამან ფარსმან იმეფა ათოთხმეტ წელს და მოკუდა მეფე ფარსმან“.⁶² აქედან უნდა მომდინარეობდეს ვახუშტის ქრონოლოგიის უზუსტობაც, ამიტომ მის ქრონოლოგიას დაყრდნობით საკითხში გარკვევის მცდელობა იშთავითუადაა.

ამავე დროს აუცილებელია, ანგარიში გაეწიოს იმ ფაქტს, რომ ასურელ მამათა მოსვლისას ქართლში ჯერ კიდევ არსებობს ადგილობრივი სამეფო ხელისუფლება. მაგრამ პროკოპი კესარიელის ცნობაზე დაყრდნობით, 523 წელს „გურგენ მეფის“ ბიზანტიაში გახიზვნით ქართლში მეფობის გაუქმებულად გამოცხადებაც არ უნდა იყოს გამართლებული. პროკოპის ამ ცნობის (თუ ცნობის ამგვარი გაგების) საწინააღმდეგოდ შეტყველებენ სხვა ბიზანტიური წყაროებიც. ასე მაგ., იოანე მალალა თავის „მსოფლიო ისტორიაში“ იუსტინიანეს იმპერატორობის დროს (527-565 წწ) ჩამოთვლის სხვადასხვა ქვეყნების მეფეებს და მათ შორის იბერიის მეფესაც ასხენებს: „ამ ხანებში... მეფობდა დმრთეებრი იუსტინიანე, ხოლო სპარსელთა მეფე იყო კოადი დარასთენი, ძე პეროხისა, რომში აღარიხი, ვალემერიაკეს შთამომავალი; აფრიკის მეფე იყო გილდერიხი, გინზირიხის შთამომავალი, აქსუმიტინდების მეფე კი იყო ანდასი, რომელიც ქრისტიანი იყო, ხოლო იბერებისა — ზამანაზი“.⁶³ (მამანარძე). კოადი ანუ კავადი სპარსეთის შაჰი იყო 488-531 წლებში, აღარიხი რომს განაგებდა 526-534 წლებში, გილდერიხი ჩრდილო აფრიკაში ზეობდა 523-530 წლებში. ასე რომ, იუსტინიანე, კავადი, აღარიხი და გილდერიხი თავთავიანთ ქვეყნებს ერთმანეთის თანადროულად განაგებდნენ 527-530 წლებში და იბერიაში კი ამ დროს მეფობდა მამანარძე.⁶⁴

იბერიის მეფეს (მამანარძეს) VI ს-ის 30-იანი წლებისათვის ასხენებს მეორე ბიზანტიელი მწერალიც — თეოფანე უამთაღმწერელი. იგი წერს: იუსტინიანეს მეფობის მე-8 წელს (535 წ.) „იბერიელთა მეფე მამანარძე მოვიდა კონსტანტინეპოლში კეთილსათნო იუსტინიანე მეფესთან თავისის მეუღლითა და დარბაისლებითურთ; მან სთხოვა იუსტინიანეს მიედო იგი რომაელების მოკავშირედ და ჭკჴმარიტ მეგობრად. მეფემაც შეიწინარა ეს თხოვნა, დიდი პატივი სცა მასაც და მის დარბაისლებსაც.“ შემდეგ კი მწვიდლობით გაუსტუმრებია უკან.⁶⁵ თეოფანეს ეს ცნობა იბერიის მეფე მამანარძეს კონსტანტინეპოლში სტუმრობის შესახებ გამეორებული აქვს

⁶² იქვე.

⁶³ იოანე მალალა, გეორგიკა, III, თბ., 1936, გვ. 267.

⁶⁴ გეორგიკა, IV, ნაკვ. I, თბ., 1941, გვ. 81-82, (შენ. 4).

⁶⁵ თეოფანე უამთაღმწერელი, გეორგიკა, IV, ნაკვ. I, გვ. 80.

გიორგი კვდრენცაძე.⁶⁶ იოანე მაღალასა და თეოფანე ქაბ-
თააძმწერლის ცნობები ადასტურებენ, რომ 523 წლის შემდეგაც, 30-
იანი წლების ჩათვლით ქართლში არსებობას განაგრძობს მეფის
ინსტიტუტი.⁶⁷

ზემოაღნიშნულ გარემოებათა გათვალისწინებით უფრო მეტი
ჯერებელი ჩანს მოსაზრება, რომ პროკოპის თხრობა გურგენის
აჯანყების შესახებ, რაც სპარსელთა მიერ ამ უკანასკნელის
ხელისუფლების გაუქმებით დასრულდა, არ უნდა ეხებოდეს
საკუთრივ ქართლის სამეფოს.⁶⁸ ვახტანგ გორგასლის გარდაცვა-
ლებისა და დანის გამეფების შემდეგ დანის უმცროსი ძმები ლეონი
და მირდატი იკავებენ ვახტანგის მიერ მათთვის საუფლისწულოდ
ნაბოძებ „დასავლეთ ქართლისას“. „და დასხდეს (ლეონ და მირდატ
- დ. მ.) წუნდა ქალაქსა ზაფხულის, და ზამთრის იყენიან ოძრხეს.
და არა ეწოდა მათ მეფედ, არამედ ერისთავთა-მთავარად, და იყვნეს
მორჩილებასა ძმისა მათისა დანი მეფისასა“.⁶⁹ მალე საუფლისწულო
გაფართოვდა „ფარავნიდან და ტახისკარიდან ვიდრე ზღუამდე
სპერისა“.⁷⁰ ქართლის სამეფოს ტერიტორიაზე ეგრისისა და ბიზან-
ტიის საზღვართან ამგვარად ჩამოყალიბდა მოზრდილი სამთავრო -
ქართული წყაროების „დასავლეთი ქართლისა“.⁷¹

ფარსმან V ბაკურის ძის მეფობის ქამს ქართლში სპარსელთა
შემოსევების შედეგად ფარსმანი თავს სპარსელთა ქვეშევრდომად
აღიარებს, „რამეთუ მას ქამსა ბერძენნი უცალო იყვნეს“. მაგრამ
ბიზანტია თავის გაველენის შენარჩუნებას ქართლის მომიჯნავე მიწა-
წყალზე მაინც ახერხებს. მისი მფარველობის წყალობით
„დასავლეთი ქართლისა“ თავს აღწევს სპარსელთა ბატონობის
დამყარებას და თან ქართლის მეფის მორჩილებიდანაც გამოსდის.
შედგება „შვილნი დანისანი ჰმორჩილობდეს სპარსთაო, ხოლო
შვილნი მირდატისანი დაადრგეს მორჩილებასა ბერძენთასა“.⁷²
მოგვიანებით ქართლის ამ მხარეზეც სპარსეთის ძალაუფლების
გავრცელებას უნდა გულისხმობდეს პროკოპისთან აღნიშნული ამ-

⁶⁶ გიორგი კვდრენცაძე, გეორგიკა, V, თბ., 1963, გვ. 16.

⁶⁷ ამის დასტურად მოკაყთ შიო მღვიმელის „ცხოვრებაც“, სადაც იუსტინიანეს თანამედროვე
ქართლის მეფე ფარსმანზე საუბარი (გეორგიკა, IV, ნაკვ. I, გვ. 83, (შენ. 4); ვ. გოილაძე,
ფარსმანთან სახლის ქრისტიან მეფეთა ქრონოლოგია, გვ. 135).

⁶⁸ ვ. გოილაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 149.

⁶⁹ ქს., ტ. I, თბ., 1955, გვ. 204-205

⁷⁰ იქვე, გვ. 205.

⁷¹ ამ შიშველეთა მოვლენას ყურადღებას უთმობენ: ს. კაკაბაძე, ძიებანი ქართველთა IV-VII
საუკუნის ისტორიის შესახებ, „საისტორიო კრებული“, წ. II, ტფ., 1928, გვ. 21; Г.
Меликишвили, К Истории древней Грузии, Тб., 1959, გვ. 133-134.

⁷² ქს., ტ. I, გვ. 207.

ბავი გურგენის აჯანყების დამარცხებისა და მის სამფლობელოში სპარსელთა ბატონობის დამყარების თაობაზე.⁷³

რაც შეეხება სამეფო ხელისუფლების გაუქმებას „ეგვიპტის მცხეთელის მარტვილობის“ მიხედვით, „წელს სუასრო მეფისასა“, ანუ 541 წელს, როცა წმ. ეგვიპტის ქართლს მკვიდრდება, აქ უკვე უმეფობის ხანაა.⁷⁴ სავარაუდებელია, რომ ქართლში მეფობის გაუქმება სპარსეთ-ბიზანტიას შორის 540 წელს განახლებული ომის დასაწყისისათვის ან უშუალოდ ომის წინ მომხდარიყო.⁷⁵

ასურელ მამათა ქართლში მოსვლის დროის საკითხთან დაკავშირებით მეარ ქრონოლოგიურ საყრდენს იძლევა „ანტონ მარტმყოფელის ცხოვრება“. კერძოდ, „ცხოვრებაში“ მოთხრობილია სპარსეთის მეფის, ხოსროს მიერ ქ. ედესის აღეის თაობაზე და რომ ქალაქის აღების ამ წარუმატებელი მცდელობის შემდეგ დაადგა წმ. ანტონი გზას ქართლისაკენ, ხადაც თავისი მოძღვარი ეგულებოდა და თან წამოიღო ნესტორიანულ ერეტიკოსთაგან გამორიდებული მაცხოვრის ხელთუქმნელი ხატის ასლი - ე. წ. კეცის ხატი.

სპარსეთის შაჰმა ხოსრო I-მა დაარღვია ბიზანტიასთან 532 წელს დადებული „უკუადო ზავი“ და, შეეცადა რა ესარგებლა იმ მდგომარეობით, რომ მოწინააღმდეგე იმპერია დასაფლეთის საქმეების მოგვარებით იყო გართული, 540 წლის გაზაფხულზე ახალი სისხლისმღვრელი ომი წამოიწყო.⁷⁶ ამ ომის მიმდინარეობისას სპარსეთის მბრძანებელი ორჯერ შეეცადა ედესის აღებას. პირველი მცდელობა ომის პირველსავე 540 წელს მოხდა, როდესაც სირიაში შეჭრილი სპარსეთის მრავალრიცხოვანი ჯარი ბიზანტიის სამფლობელოებს აოხრებდა და ამ მხარის მნიშვნელოვანი პოლიტიკური და კულტურული ცენტრი - ანტიოქიაც კი დაიკავა. ხოსრო I ედესის დაუფლებას მეორედ 544 წელს შეეცადა.

„ანტონ მარტმყოფელის ცხოვრება“ კარგად გამაგრებული ქალაქის აღებისათვის სპარსელთა მიერ ჩატარებულ ერთ-ერთ ღონისძიებას აღგვიწერს: „... ხუასრო, სპარსლო მეფე, მოადგა ედესია

⁷³ იხ. ვ. გილიამე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 145-149. ხოლო თავად გურგენი, რომელიც ძე მირდატ ვახტანგის ძე როგორც ამის შესახებ XIX ს-ის დამდეგს სენ-მარტენმა მითითა, ამ სამთავროს „ერისიანთა მთავარი უნდა ყოფილიყო“, - წერს ავტორი. (იქვე, გვ. 149).

⁷⁴ „მარტვილობა და მოთმინება ეგვიპტის მცხეთელისა“, ძველი ქართული ავტოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წ. I, გვ. 30. ხოსრო I ანუ შირვანი სპარსეთში მეფობს 531 წლიდან, შესაბამისად მისი მეფობის მეთექვსმეტი წელი 540/1 წლებზე მოდის.

⁷⁵ ქართლში მეფობის გაუქმება რომ 535-541 წლებს შორისაა საძიებელი, სწორად შეამჩნია ვ. გილიამე. მან კონკრეტული თარიღიც - 537 წ. შემოგვთავაზა (ვ. გილიამე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 157).

⁷⁶ М. Левченко, История Византии, М.-Л. 1940, გვ. 76.

ქალაქსა და უწყო თხრა ქუშუმე ზღუდესა და ეგრეთ შეედეგს, რომელ ვერა აგრძნან თუ პბრძანესო.⁷⁷ აგიოგრაფიულ ნაწარმოებში გადმოცემული ეს ამბავი ედესის ხელში ჩაგდების ხარისხს მიეწინააღმდეგება. მეორე მცდელობას უნდა ეხებოდეს, რადგან პირველი მცდელობის პის ავად გახდომის გამო დასაწვისშივე ჩაიშალა და მომხედურები ქალაქის მოსახლეობისგან ხარკის აღებით დაკმაყოფილდნენ (ახლო-მახლო სავარგულების ხელუხლებლობის საზღაურად).⁷⁸ სერიოზულ ბრძოლებს კი ხანგრძლივი ალყის ჩათვლით 544 წელს ჰქონდა ადგილი. ამ ომის მსვლელობის შესახებ მოგვითხრობს პროკოპი კესარიელი. რაც შეეხება ქალაქის ზღუდის ქვეშ გვირაბის გათხრას, მართალია, ბიზანტიელი ისტორიკოსი არაფერს ამბობს, რომ სპარსელებს ედესასთან ამის მსგავსი რაიმე მოემოქმედებინათ, სამაგიეროდ კი აღგვიწერს ხოსროს ბრძანებით გაღავნის პირდაპირ უზარმაზარი მიწაყრილის აღმართვას. მაგრამ ქალაქის ზღუდის ქვეშ გვირაბი მაინც გაითხარა, თღონდ ეს საქმე ბიზანტიელმა ჯარისკაცებმა შეასრულეს. როდესაც მიწაყრილმა გაღავნის სიმაღლეს გადააჭარბა, ალყაშემორტყმულ ქალაქში, რომლის დაცვასაც ქართველი მხედართმთავარი პერანი ხელმძღვანელობდა, ასეთი გამოსაკვალი გამოინახა: სპარსელთაგან შეუძმნეულად გაითხარა გვირაბი ზუსტად ამ ხელოვნური ამაღლების ქვეშ, რის განადგურებასაც ხანძრით აპირებდნენ (მიწაყრილი ხე-ტყით იყო შეკრული). ამ ღონისძიებამ შედეგი გამოიღო და საბოლოოდ სპარსელები იძულებულნი გახდნენ, მოეხსნათ ალყა.⁷⁹ სწორედ ამ ამბავს ეხება ზემოაღნიშნული ცნობა წმ. ანტონის „ცხოვრებიდან“,⁸⁰ მაგრამ გადამწერისა თუ ჩამწერის მიერ არასწორად იქნა გაგებული – გვირაბის გათხრა ალყაშემორტყმულთა ნაცვლად მოაღყეუებს მიეწერათ. ედესასთან ეს საბრძოლო პერიპეტეები რომ დასრულდა,

⁷⁷ ცხოვრება ანტონ მარტომყოფლისა, საქართველოს სამოთხე, გვ. 294

⁷⁸ Прокопий Кесарийский, История воин римлян с персами, СПб. 1876, გვ. 93; Procopius, I, History of the wars, book I and II (The persian war) London, 1961, გვ. 371-373.

⁷⁹ Прокопий Кесаринский, История воин римлян с персами, СПб. 1876 გვ. 188-202; Procopius, I, History of the wars, book I and II (The persian war) London 1961, გვ. 489-515.

⁸⁰ წმ. ანტონის „ცხოვრებაში“ რომ ედესის 544 წლის ალყის შესახებაა საუბარი, არც კ. კეკელიძისთვისაა სადავო (კ. კეკელიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 100). სამაგიეროდ მ. ბროსე ამასთან დაკავშირებით წერს, რომ ხოსრო ედესის აღებას აპირებდა 539 ან 540 წლებში (როგორც აღენიშნეთ, ომი მხოლოდ 540 წლის გაზაფხულზე დაიწყო და ამდენად 539 წელი სრულიად გამორიცხულია), M. Brosset, H. de La G. I, გვ. 210 (შენ. 5). ტექსტის ამ ადგილას მ. საბინინთან 613 წელია ფრჩხილებში მითითებული (საქ. სამოთხე, გვ. 294). ძეგლში მოხსენიებული სპარსეთის შაჰი ხოსრო I ანუშირვანი (531-579 წწ.) ავტორის მიერ, უეჭველია, ხოსრო II-დ (590-628 წწ) არის მიხსენული, რომელიც ასევე აწარმოებდა ომს ბიზანტიასთან.

„მაშინ წმინდამან ანტონიმ იხია მოძღურისა თვისისა გზა“ და სრდილოეთისკენ გამოემართა.⁸¹ ამიტომ მისი ქართლში წამოსვლა 545 წლისათვის უნდა ვივარაუდოთ.⁸²

რადგან წმ. ანტონი უშუალოდ ამ საბრძოლო მოქმედებას დაეგეგმებოდა და მისი მოწაფეები უკვე გამოემგზავრებოდნენ არიან ანტიოქიიდან, მათი ეს გამოემგზავრება 544 წლამდეა საგულისხმებელი.⁸³ თუკი იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ 541 წელს ქართლში სამეფო ხელისუფლება აღარ არსებობს, რომლის გაუქმებაც, როგორც ადენიშნეთ, სპარსეთ-ბიზანტიას შორის 540 წელს განახლებული ომის დასაწყისისათვის ან უშუალოდ ომის წინ უნდა მომხდარიყო, ასურელი მამების ქართლში მოსვლა 541 წლამდე, ან უფრო ზუსტად, ბიზანტია-სპარსეთის ომის დაწყებამდე (540 წ.) კია სავარაუდებელი.

„მიოს ცხოვრებაში“ დაცული ჩვენთვის ფრიად საინტერესო ცნობა გვატყობინებს, რომ იოანე ზედაზნელმა და მისმა მოწაფეებმა ქართლში გამოემგზავრების წინ მოინახულეს „დიდი მნათობი... სვიმონ საკურუმლოთმოქმედი“, „ლოცუა მისი მოიდეს და ესრეთ წარემართნენ გზასა ქართლად მიმეუანებელსა.“⁸⁴

VI ს-ის ცნობილი ასკეტი და სასულიერო მოღვაწე, ეკლესიის მიერ წმინდანად შერაცხილი სვიმონ მესხვეტე (521-592 წწ.)⁸⁵ მესხვეტეობას ეწეოდა 68 წლის განმავლობაში და ამ მოღვაწეობის ხანგრძლივობის გამო იოანე ზედაზნელისა და მისი გუნდის მოსვლის დროის დაზუსტებისათვის ამ ცნობას განსაკუთრებული მნიშვნელობა არ ექნებოდა, რომ არა საეურადღებო წამმდგარება: „ამათ უამთა აღსრულ იყო დიდი მნათობი მოქმედი სვმონ საკურუმლოთმოქმედი მთასა საკურუმლსა გარნაჲ არა და სუმტხაცა ზედა, არამედ თორნესა შინა მჯდომარე იყო“.⁸⁶ აგიოგრაფის ეს სიტყვები მ. ბროსესთან იმგვარად იქნა გაგებული, რომ ასურელი მამების ქართლში წამოსვლისას სვიმონ მესხვეტე უკვე ასული ეოფილა საკვირველ მთაზე – “вошедший уже на дивную гору”, სადაც სვიმონის ეოფნა 528-596 წლებშია მოთავსებული.⁸⁷ 528 წელი წმ. სვიმონის ბერად აღკვეცის წელია, 596 კი – მისი გარდაცვა-

⁸¹ საქართველოს სამოთხე, გვ. 294.

⁸² კ. კეკელიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 101.

⁸³ იქვე, გვ. 100.

⁸⁴ საქართველოს სამოთხე, გვ. 224-225.

⁸⁵ მ. საბინინი სვიმონ მესხვეტის ცხოვრების წლებად რატომღაც 499-584 წლებს უთითებს (იქვე, გვ. 225, შენ. 1).

⁸⁶ იქვე, გვ. 224.

⁸⁷ М. Броссе, О некоторых недостатках... "Кавказ", 1850, N 25.

ლებსა. ამდენად ზემოხსენებული წლები სვიმონის საეპისკოპოსო (სამონასტრო) მოღვაწეობის წლები გამოდის. ერთი წლის შემდეგ მ. ბროსემ უკვე შეასწორა ტექსტის გაგება: „სირიიდან წამოსვლისას იგი ყველამ შესთხოვა კურთხევა წმ. სვიმონ მესვეტეს, რომელიც კიდევ არ დამკვიდრებულიყო საკვირველ მთაზე.“⁸⁸

ამჯერად მნიშვნელოვანია დადგინდეს, რომელი წლიდან იწყებს წმ. სვიმონი მოღვაწეობას საკვირველ მთაზე. ყური მიუვუგლოთ სვიმონ მესვეტის ბიოგრაფს, მის უძეგროს თანამედროვესა და მოწაფეს — არკადის, შემდგომში კვიპროსის მთავარეპისკოპოსს (630-638 წწ). არკადის აღწერილი წმინდანის ცხოვრების ქართული თარგმანი გადმოგვცემს, რომ ერმა სვიმონი თავის მოღვაწეობას იწყებს ხელეკია ქალაქის მახლობლად სოფელ ტიბერიანთან არსებულ მონასტერში.⁸⁹ საკვირველ მთაზე წმ. სვიმონი გარკვეული დროის გასვლის შემდეგ გადადის. კერძოდ, თხზულების ბოლოს ავტორი აღნიშნავს, რომ ამ მონასტერში წმინდანს მთლიანობაში 14 (6+8) წელი დაუყვია,⁹⁰ რის შემდეგადაც იგი მიემართება მახლობლად მდებარე საკვირველ მთაზე, რომელიც მანამდე იყო „უგულ კაცთაგან და უდაბნოე ფრიად.“⁹¹ სწორედ ამ მთაზე ყოფნისას შეუსრულდა წმინდა სვიმონს ოცი წელი.⁹² მაშასადამე, 541 წელს სვიმონი უკვე საკვირველ მთაზეა. „სვიმონ მესვეტის ცხოვრებაში“ ასევე გადმოცემულია ხოსროს მიერ ბიზანტიის წინააღმდეგ ომის დაწყების თაობაზე: „... შემდგომად მცირედისა ჟამისა აღადგინა დემეტრან ხუასრო მეფე იგი სპარსთა... და მოიცვა ქალაქი იგი ანტიოქიისად გუნდმან სპარსთამან.“⁹³ ომის დაწყებისა და სპარსელთა ჯარის მიერ ანტიოქიის აღებისას, ე. ი. 540 წლის გაზაფხულ-ზაფხულში წმ. სვიმონი ჯერ კიდევ არ დამკვიდრებულიყო საკვირველ მთაზე. აღსანიშნავია, რომ სპარსელთა მარბიელი რაზმები როცა რამდენიმეჯერ მიადგნენ წმ. სვიმონის მონასტერს, მესვეტე ჯერაც იქ იმყოფებოდა. აქედან გამომდინარე, წმ. სვიმონის ასვლა საკვირველ მთაზე, სადაც იგი ხიცოცხლის ბოლომდე დარჩა, 540 წლის ბოლოს ან 541 წლის დასაწყისში უნდა მომხდარიყო.

დაეუბრუნდეთ, როგორ არის წყნთვის საინტერესო ცნობა გადმოცემული წყაროში: „ამათ ჟამთა აღსრულ იყო სვიმონ საკვირველთმოქმედი მთასა საკურუმელსა გარნად არა და სუშტსაცა

⁸⁸ Brosset, M., Additions... გვ. 127.

⁸⁹ ცხოვრება სვიმონ მესვეტისა, ქართული პავიოგრაფიული ძეგლები, კ. კეკელიძის რედ., თბილისი, ტ. I, ტფ., 1918, გვ. 220.

⁹⁰ იქვე გვ. 339.

⁹¹ იქვე გვ. 247.

⁹² იქვე გვ. 248.

⁹³ იქვე გვ. 243.

ზედა, არამედ თორნესა შინა მჯდომარე იყო“. ვფიქრობთ, უფრო მართებული იქნებოდა მისი იმგვარი გააზრება, რომ წმინდანი ამ დროისათვის ჯერ არ იყო ასული საკვირველ მთაზე, არამედ „თორნესა შინა“ იჯდა. ამას მოასწავებს ავტორისეული ფრაზა „გარნაჲ არა“. თუმიცაღა სვიმონ მესვეტის „თორნეში“ ჯდომის შესახებ „ცხოვრებაში“ საუბარია მხოლოდ მისი საკვირველ მთაზე ასულის შემდეგ: „ხოლო წმიდა სვიმონ დაემკვდრა მთასა მას საკვირველსა ბრძანებითა ღვთისათა კლდესა მას ზედა და შექმნა თორნე რკინისად და დადგა მას შინა“.⁹⁴ „შიოს ცხოვრების“ ტექსტში სვიმონის „თორნეში“ ჯდომის შესახებ აღნიშვნა შესაძლებელია შემდეგდროინდელი დანაშატი იყოს „სვიმონ მესვეტის ცხოვრების“ ზეგავლენით.⁹⁵

ამგვარად, „შიოს ცხოვრების“ ცნობიდან გამომდინარეც, ასურელ მამათა ქართლში მოსვლა 540 წლამდეა მოხალოდნელი (541 წელს წმ. სვიმონი უკვე საკვირველ მთაზეა, ხოლო წყაროს ნეწეული გაგებით იგი ითანე ზედასენლის ჯგუფს კურთხევას ამ მთაზე ასვლამდე აძლევს). გარდა ამისა, ამ ცნობითვე დგინდება ქვედა ქრონოლოგიური ზღვარიც: წმ. სვიმონი 528 წელს, სრულიად ყრმა აღიკვეცა ბერად და ამ წლიდანვე აიღო მესვეტეობის დავალი. ამიტომ უფრო ადრე მის მიერ ვინმესთვის კურთხევის მიცემაზე დაპარაკიც ზედმეტია. აქედან ვასკნით, რომ ასურელი მამები 528-540 წლებში მოსულან.

შევეცდებით, შემდეგისდაგვარად უფრო დავაზუსტოთ ასურელ მამათა ქართლში შემობრძანების თარიღი. ყრმა სვიმონი დაახლოებით სვეტზე ასულის ხანებიდანვე იწყებს თავის სასწაულებრივ კურნებასაც. ამ საქმეთა შესახებ რა ესმა ანტიოქიის მთავარეპისკოპოსს ევრემიოსს, მობრძანდა და მინახულა უწლოვანი ბერი. ევრემიოსის ქალაქში დაბრუნების შემდეგ (იქ მან მოუთხრო

⁹⁴ იქვე, გვ. 248.

⁹⁵ გრ. ფერაქემ ეს გადამწერთა შეცლოდა ჩათვალა — თავიდან „თორნში ჯდომა“ უნდა წერებელიყო, რაც, მისი აზრით, რკინის ჯაჭვის დღეობას უნდა გულისხმობდეს, რადგან „თორნს“ ს. ორბელიანი რკინის ჯაჭვს უკავშირებსო (გრ. ფერაქე, დასას ნაშრომი, გვ. 24, შენ. 2). ამის თაობაზე ივ. ჯავახიშვილი მას პასუხობს, რომ ს. ორბელიანს „თორნი“ „ჯაჭვად“ კი არა აქვს განმარტებული, არამედ „ჯავახან“-თან. სვიმონის ჯავახანში ჩაჯდომა უაზრობა გამოდის, ამიტომ ასეთი შესწორება გაუმართლებელიაო (ივ. ჯავახიშვილი, ქართული ერის ისტორია, წ. I, გვ. 406-407). კ. კეკელიძე, პირიქით, სვიმონის „თორნეში ჯდომის“ შესახებ ცნობას ეყრდნობა, რასაც 541-551 წლებში ათავსებს (გვ. 100). სვიმონი საკვირველ მთაზე მოღვაწეობას (დაახლ. 541 წ.) „თორნესა შინა“ ჯდომით იწყებს, ხოლო წმინდანის „ცხოვრების“ ბოლოს, მის მოღვაწეობის შეჯერებისას ავტორი აღნიშნავს: „აღუქმნეს მას მოსა ზედა საკვირველსა სუეტი ქეთა ქელითა და დაყო მას ზედა ათი წელი“ (ცხოვრება სვიმონ მესვეტისაჲ, გვ. 339). კ. კეკელიძე თარიღის მიღებისას, ეტყობა, ამ მოტივებს დაემყარა.

„ყოველსა ერსა“ საკვირველმოქმედი ერმის შესახებ) „განითქრა სიტყუად ესე ქალაქსა შინა და გარემო სოფლებსა და დაბნეო, კრებული დიდძალი მოვიდოდა მონასტერსა მას და ახეივანეა ერმასა ებევითართა მით ღუაწლითა მშრომელნი იკურთხეოდეს ორთავე მათგან“ (სვიმონისა და მის მოძღვრისაგან).

უფრო დამაჯერებლად გვეჩვენება, ასურელი მამები წმ. სვიმონთან კურთხევის მისაღებად მისულებს მისი დიაკვნად კურთხევის შემდეგ, რადგან „ყოველნი რომელნი ხედვიდეს და რომელნი დახუდეს კურთხევასა მას (სვიმონის დიაკვნად კურთხევას – დ. მ.), ამბობრს უყოფდეს და იკურთხეოდეს მისგან“ (სვიმონისაგან).⁹⁷

„ყოველნიში“, ჩანს, სვიმონის დიაკვნად კურთხევის შექმნულ სასულიერო პირებიც იგულისხმებიან. წმ. სვიმონი დიაკვნად იკურთხება 532 წელს მეორე სეკტზე („რომელსა აქუნდეს ორმეოცი კვალი ფერჯისა სიგრძელ“) ასელისას: „ვითარ შექმნეს სეკტი იგი და უნდა აღსვლა მას ზედა, მოვიდა წმიდა ეფრემიოს პატრიარქი ანტიოქიისად და ნეტარიცა ეპისკოპოსი სელეკიისად და ვითარცა ჯერ იყო პატივითა დიდებითა და გალობითა და საკუმეველითა მოიყვანეს წმიდათ საკურთხეველად და აკურთხეს იგი დიაკონად... და გალობითა მით და პატივითა აღიყვანეს თავსა ზედა მის სეკტისას.“⁹⁸

მეორე მხრივ, ჩვენთვის ცნობილია, რომ ასურელ მამებს ქართლში ადგილობრივი სამეფო ხელისუფლება ხედებოთ. რადგან ქართლში მეფობა 541 წელს უკვე გაუქმებულია, ეს მოვლენა 540 წელს გვიან ვერ მოხდებოდა. ფარსმანი კი, რომლის მეფობის დროსაც შემოდინ ასურელი მამები, როგორც აღვნიშნეთ, ქართლის ბოლოსწინა მეფეა (მეფობის გაუქმებამდე). ამიტომ ყველაზე გვიან 30-იანი წლების მიწურულს მაინც უნდა ემეფა უკანასკნელ წარმომადგენელს ფარნავაზიანთა დინასტიისა – ამ ფარსმანის („სხუას“) ძე ბაკურს. ბაკური რომ მცირე ხანს მეფობდა, ადასტურებს ქართული მატრიანების გადმოცემაც, რომ გარდაცვალების შემდეგ მას მცირეწლოვანი შვილები დარჩა. ეს ბაკურ მეფის ახალგაზრდულ ასაკში გარდაცვალებაზე მეტყველებს.⁹⁹ იმის გამო, რომ ქართლში მეფობა ყველაზე გვიან 540 წელს შეიძლებოდა გაუქმებულიყო, ბაკურის მეფობა კი უნდა ვიფიქროთ, 2-3 წელს მაინც გასტანდა, ასურელი მამები ქართლში 537 წლამდე მოსულან, რადგან ძნელი

⁹⁶ ცხოვრებაჲ სვიმონ მესუეტისაჲ, კიმენი, ტ. 1. გვ. 227.

⁹⁷ იქვე, გვ. 233

⁹⁸ იქვე.

⁹⁹ ვ. გოილაძის აზრით, ბაკური კი არ გარდაიცვალა, არამედ იგი დაატყვევეს ირანელებმა; რადგან თვლის, რომ სებუსის ცნობაში „ვეერთა მეფის“ დატყვევების შესახებ „ხოხროს მიერ ქართლის მეფის ბაკურის წინააღმდეგ გატარებული ღონისძიებანი იგულისხმება, რომელსაც ქართლში მეფობის გაუქმება მოჰყვა“ (ვ. გოილაძე, დასას. ნაშრომი. გვ. 156)

წარმოსადგენია, „ფარსმან სხუას“ ამ თარიღის შემდეგაც ქვეყნის საბოლოოდ შეიძლება დაეასკენათ, რომ ასურელი მამები ქართლ VI ს-ის 30-იან წლებში, უფრო ზუსტად კი 532-537 წლებს შორის შემოდიან.

ამ თარიღს უნდა შეესაბამებოდეს ცნობაც, რომ ასურელთა მამების ქართლში მობრძანებისას „ორასნი ოდენ წელიწადნი წარსულ იყუნეს მოქცევით მათითგან“ (ქართველებისაგან),¹⁰¹ რაც სხვადასხვა ვარიაციითაა გადმოცემული სხვადასხვა წყაროში — „მოქცევაჲს“ ჭკელიძური ნუსხა ამას ამგვარად გადმოგვცემს: „მაჲინ მოვიდა იოვანე ზედა-ზადენელი შუა მდინარით, იგი და ათორმეტნი მოწაფენი მისნი, ქართლის მოქცევითგან მეორასესა წელსა“.¹⁰² წყაროთა ეს წყნებები მხოლოდ ზოგადი ქრონოლოგიური მინიშნება უნდა იყოს (ძველი წყაროებით იმავე დროითაა დაცემული ერთმანეთისაგან ფარსმან სხუასა და მირიანის მეფობა¹⁰³), ანუ იოანე ზედაზნელი ქართლში მოდის ქვეყნის მოქცვიდან დაახლოებით ორასი წლის გასვლის შემდეგ. ისტორიოგრაფიაში ქართლის მოქცევის ზუსტი თარიღი ძნელია დადგენილად წაითვალოს, მაგრამ ამ უმნიშვნელოვანეს მოვლენას მართლაც დაახლოებით ორი საუკუნე აშორებს VI ს-ის 30-იან წლებს, როცა ქართლის მიწაზე ფეხი შემოდგეს „ახალმა განმანათლებლებმა“, რომელთა ღვაწლის მნიშვნელობაც განუსაზღვრელია საქართველოს სულიერი კულტურის ისტორიაში მოციქულთა სწორის ქალწულ ნინოს დარად.

¹⁰⁰ ვ. გოილაძემ ქართული წყაროების „ფარსმან სხუა“ და ბიზანტიური წყაროების ძამანარძე იდენტურ პირებად მიიჩნია (იქვე, გვ. 150). ეს მოსაზრება მიესადაგება ჩვენს გამოკვლევასაც: VI ს-ის 30-იან წლებში ქართლში მოსულ ასურელ მოღვაწეებს სამეფო ტახტზე ფარსმანი ხელბათ, ამავე ხანებში (535 წ.) თეოფანე ჟამთააღმწერელი ქართლის მეფედ ძამანარძეს ასახელებს.

¹⁰¹ საქართველოს სამოთხე, გვ. 223.

¹⁰² მოქცევაჲ ქართლისაჲ, გვ. 94.

¹⁰³ „მეფობითგან მირიან მეფისა, ვიდრე მეფობამდე მეორისა ფარსმანისა გარდაცვლეს წელი ორასი“ (ქვ. ანაღელფლისიული ნუსხა, ს. ყაუხჩიშვილის რედ., თბ. 1942, გვ. 141. იგივეს გვეუბნება „ქართლის ცხოვრების“ სომხური თარგმანი: „მირიანის მეფობიდან ფარსმან მეორემდის ორასი წელია“ (ქართლის ცხოვრება, ძველი სომხური თარგმანი, ივ. აბულაძის რედ., თბ. 1953, გვ. 188).

ასურელ მამებთან დაკავშირებულ
ქართლის კათალიკოსთა
ჯემოვის ქრონოლოგიისათვის

წყენი მოსახრების სასარგებლოდ შეიძლება მეტყველებდეს ერთი ეპისკოპოსი „შოს ცხოვრებიდან“: როცა განსრულდა შო მღვიმელის თაღნობით დაწვებული სამი ეკლესიის მშენებლობა, რასაც უხვად შეეწია ფარსმან მეფე, მღვიმის უდაბნოს სხვა მღვდელთავერებთან ერთად სწვევია კათალიკოსი მაკარი და თავად უკურთხებია ახლად აგებული ეკლესიები. კათალიკოსის სურვილი აგრეთვე ყოფილა წმ. შოს მღვდლად კურთხევაც („რამეთუ დიაკონად ხელდასმულ იყო ანტიოქიასკე“), მაგრამ შომ განჭვრიტა, რომ ამას შემდგომში შეიძლებოდა ეპისკოპოსის პატივიც მოჰყოლოდა „და ამისთვის, ვითარცა ხრმალი ორპირიგან განეწყო ყოველთა წინა“ და უტეხი ბერის დაყოლიება ვერავინ შეძლო.¹⁰⁴

მაკარი კათალიკოსი მოხსენიებულია „მოქცევაჲ ქართლისაჲში“.¹⁰⁵ „მოქცევაჲში“ შატბერდელი ნუსხით მაკარი კათალიკოსობდა ევლადეს (II ევლადიოზი) შემდეგ და სამოელის წინ. უუჭველია, ეს უკანასკნელი ის სამოელ კათალიკოსია, რომელიც წყნთვის ცნობილია „ვესტატი მცხეთელის წამებიდან“.¹⁰⁶ მაშასადამე, სამოელს ქართლის საკათალიკოსო საეპარქიო 40-იანი წლების შუახანებისათვის უკერია. თუ დავუშვებთ, რომ ევლადე ქართლის კათალიკოსია VI ს-ის 30-იანი წლების შუახანებში, ასურელ მამათა ქართლში მოსვლის დროს, აქედან გამომდინარე მაკარი ქართლის ეკლესიის სატკთმპკრობელი უნდა იყოს VI ს-ის 30-იანი წლების ბოლოსა და 40-იანი წლების დასაწყისში. „შოს ცხოვრებაში“ მოთხრობილი ამბავი ეკლესიათა მშენებლობის დასრულებისა და კურთხევის შესახებ წყენი გამოკვლევის შესაბამისად მართლაც ამ ხანებში უნდა მომხდარიყო: შო მღვიმელი ითანე ზედახნელთან და მის სხვა მოწაფეებთან ერთად

¹⁰⁴ საქართველოს სამოთხე, გვ. 237
¹⁰⁵ „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, გვ. 94.

¹⁰⁶ ამის თაობაზე ს. კაკაბაძე წერს: „ვესტატი მცხეთელის ცხოვრებაში მოხსენიებულ სამოელ კათალიკოსის წარმოინა შეიძლება მხოლოდ „მოქცევაჲ ქართლისაჲში“ შატბერდის ვარიანტში მოთავსებულ კათალიკოსთა უფრო სრული სიით, სახელდობრ, ის უნდა იყოს მაკარის შემდეგ მოხსენიებული სამოელი, რომელიც თავის მხრივ ცოლოსან კათალიკოსთა სიაშიც მოიპოვება“ (ს. კაკაბაძე, საისტორიო ძიებანი, ტფ. 1924, გვ. 48). მოგვიანებით, როცა ს. კაკაბაძე მაკარის კათალიკოსობა 510-515 წლებში ივარაუდა, სამოელი შატბერდულ ნუსხაში „შუშანიკის წამების“ ავტორის ზეგავლენით ჩართულად მიიჩნია, „ხოლო ვინაიდან შუშანიკის წამების შესახებ ცნობა „მოქცევაჲ ქართლისაჲში“ არაა თავის ადგილას ჩამატებული, ამიტომ ამ სამოელ კათალიკოსის საზოგადოდ არსებობაც საეჭვო ხდება“-ო. (ს. კაკაბაძე, ძიებანი ქართველთა IV-VII საუკუნის ისტორიის შესახებ, „საისტორიო კრებული“, ტფ. 1928, გვ. 31).

ადის ზედახენის მთაზე, აქ გარეშებული ოთხი წლის შემდეგ კი გან-
მარტოვებით საცხოვრებლად ირწევს მცხეთის დასავლეთით მდებარე
„უდაბნო და ურწყელ“ ხევს, სადაც ძმობის გახენის შემდეგ იწყებს
კიდევ ეკლესიათა მშენებლობას.¹⁰⁷

**დავით გარეჯელისა და აბიბოს ნეკრესელის
ქართლში მოსვლის ქრონოლოგიისათვის.
აბიბოს ნეკრესელის
მარტვილობის თარიღისათვის**

როგორც უკვე აღინიშნა, ისტორიოგრაფიაში გამოითქვა აზრი
დავით გარეჯელისა და აბიბოს ნეკრესელის სხვა ასურულ მამათაგან
დამოუკიდებლად მოსვლის თაობაზე.¹⁰⁸ ამიტომ ყურადღებას შევა-
ნიერებთ მათ ქართლში მოღვაწეობის ქრონოლოგიურ საკითხებზეც.

გადავხედოთ წყაროების დამოკიდებულებას ამ საკითხისადმი.
უპირველეს ყოვლისა უნდა აღინიშნოს, რომ ასურულ მამათა სახელო-
ბითი წამონათვალი არაერთ წყაროში მოიპოვება („ქართლის ცხოვრე-
ბის“ სხვადასხვა ნუსხებში ჩანართის სახით, „სიო მღვიმელის ცხოვრე-
ბაში“, „სიანე ზედახენელის ცხოვრებას“ დართულ სიაში) და არც ერთ
მათგანში ამ ორი საეკლესიო მამის სახელი გამტოვებული არ არის.
ძიუხედავად იმისა, რომ „სიანე ზედახენელის ცხოვრებას“ დართული
და „სიოს ცხოვრების“ სიები შესაძინევად განსხვავდება ერთმანეთისა-
გან, დავით გარეჯელისა და აბიბოს ნეკრესელის არსებობას სხვა მა-
მათა შორის სადავოდ არცერთი არ ხდის.¹⁰⁹

აღსანიშნავია ისიც, რომ როგორც „დავით გარეჯელის ცხოვრების“
ძველი რედაქციის დასაწყისი („ხოლო ესე წმიდა მამა ნუენი დავით

¹⁰⁷ ამ ცნობას დაყრდნობს მ. ბროსე, როცა ვვალაიოზ კათალიკოსი ფარსმან მეფის ბოლო
წლებში გარდაცვლილად მიიხსნა და მუმატაინის ცნობა მაკარისტოვის კათალიკოსის ტიტუ-
ლის მინიჭების შესახებ მეფის დროს შეცდომად ჩათვალა. (Brosset M., Additions...გვ. 129-
130).

¹⁰⁸ კ. კეკელიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 106; ივ. ჯავახიშვილი, იზიარებს კ. კეკელიძის აზრს
ქართლში ყველაზე ადრე დავით გარეჯელისა და ყველაზე გვიან აბიბოს ნეკრესელის
მოსვლის შესახებ, მაგრამ არ ეთანხმება რა ასურულ მამათა მონოფიზიტობის საკითხში,
ბუნებრივია, მათი მოსვლის მონოფიზიტთა ღვესაზე დამყარებული თარიღები (520 წ., 571 წ.)
მისთვის მიუღებელი იქნებოდა (ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, I, გვ. 410).

¹⁰⁹ მეტიც, პირველი სია წმ. დავითი სახელით იწყება, ხოლო მეორეში მისი სახელი რიგით
მეორეა შიოს შემდეგ.

ელის.¹¹³ უფრო მართებული იქნებოდა უპარატესობა მივენიჭებინა ძველი სამწერლობო ტრადიციისათვის.¹¹⁴ წმ. დავითის იერუსალიმის წმინდა აღგილების მოლოცვისას ელისა იერუსალიმის მოხსენიება სწავლების უცნობი გარემოებით გამოწვეული უნდა იყოს.¹¹⁵

ასევე აბიბოს ნეკრესელი მოიხსენიება „შოს ცხოვრებაში“, სადაც მოთხრობილია მისი ეპისკოპოსად კურთხევის ამბავი ქართლის კათალიკოს ევლავიოსის მიერ. აბიბოსი აქ მოიხსენიება სხვა ასურულ მოღვაწეებთან – იოანე ზედახნელთან და ისე წილკნელთან ერთ კონტექსტში.¹¹⁶ ასე რომ, წყაროთა მონაცემებით, აბიბოს ნეკრესელიც დანარჩენ ასურულ მაძებთან ერთად მოსული და, ბუნებრივია, მათი თანამედროვეა.

ზემოთქმულს ადასტურებს ასევე ეპიზოდი აბიბოსის „მარტვილობიდან“: „შეკვრობილი ნეკრესელი ეპისკოპოსი მიჰყავთ „ხენა სოფლად“ მარზხანის კარზე. გზად იგი მოიწადინებს წმ. შოს მონახულებას და მღვიმელ ბერთან საუბრით სულიერად კიდევ უფრო განმტკიცებული გაბეჯულად მიემართება ქრისტეს სახელისათვის საწამებლად.“¹¹⁷

¹¹³ ლ. მენაბდე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 85-86.

¹¹⁴ კ. კეკელიძის აზრით, პირიქით, ქართულმა სამწერლობო ტრადიციამ მოგვიანებით გააერთიანა ერთ ჯგუფში სარიიდან სხვადასხვა დროს მოსული ეს სასულიერო მოღვაწენი.

¹¹⁵ მ. ბროსე წერს: „В самом деле, грубо ошибся тот, кто посещавие Иерусалима Святым Додо поставил во время не бывшего тогда в живых Патриарха Илии“ (М. Броссе, О некоторые недостатках... „Кавказ“, 1950, № 25), (უეჭვავია, წერ-ილში შეცდომაა გაპარული: „დოდოს“ ნაცვლად უნდა იყოს „დავითი“); ლ. მენაბდეც თვლის, რომ ზემოხსენებულ ცნობაში „არაღაც არეული უნდა იყოს“ და ამის მიხედვით „დავითის მოხელისა თუ მოღვაწეობის ხანის გარკვევა და ტრადიციული ცნობის შეცვლა ძნელია“ (ლ. მენაბდე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 88); აღსანიშნავია ისიც, რომ დავითის იერუსალიმში კ. კეკელიძის მიხედვით მგზავრობის დროსაც (519-520 წწ.) ელია უკვე გარდაცვლილი იყო. ელია (გარდ. 518 წელს) იერუსალიმში პატრიარქობა მ. ბროსეს მიხედვით – 494-513 წლებში, მ. საბინის მიხედვით – 496-517 წწ., კ. კეკელიძის მიხედვით – 494-516 წწ., გრ. ფერაძისა და ივ. ჯავახიშვილის მიხედვით – 496-516 წწ.

¹¹⁶ ევლავიოს კათალიკოსი აბიბოსს ეპისკოპოსად აკურთხებს ისესთან ერთად. ამ უკანასკნელს ხელს დასახამს წილკნის ეპისკოპოსად, რამეთუ „ამას ჟამსა შინა აღსრულებულ იყუნეს ეპისკოპოსნი ორნი, ერთი წილკნისა და ერთი ნეკრესისა“. ორივენი კათალიკოსის ბრძანებას ემორჩილებიან თავიანთი მოძღვრის, იოანეს დარიგების შემდეგ (საქართველოს სამთხვე. გვ. 228).

¹¹⁷ „მარტვილობა აბიბოს ნეკრესელისა“, ძვ. ქართული ავთოგრ. ძეგლები, I, გვ. 243-244. ამ ეპიზოდს კ. კეკელიძე ასეთ კომენტარს უკეთებს: „თუ შოი და აბიბოსი იყენენ ერთსაღაი-მავე მონასტრის მოღვაწენი, ერთსაღაიმავე მოძღვრის მოწაფენი და ერთად მოსულნი ჩვენში, რაღა საჭირო იყო თქმა, „იციღდა იგი“, – ესე იგი იცნობდა მასღო?... ასეთი ფრაზით აღინიშნება არა ისეთი ნაცნობობა, როგორც აბიბოსსა და შოს შორის უნდა ყოფილიყო, არამედ სრულიად შემთხვევითი ხასიათის“ (კ. კეკელიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 86). ლ. მენაბდეს ასეთი დასკვნის გამოტანა ემსუბუქება, იგი აქ აბიბოსსა და შოს შორის „ტკბილ და ახლო მეგობრულ დამოკიდებულებას“ ხედავს: აბიბოსმა თავისი აღსასრულის მოახლოებისას

აბიბოს ნეკრესელი სხვა ასურულ მამებთან შედარებით ყველაზე გვიანდელ მოღვაწედ წარმოაჩინა კ. კეკელიძემ, როგორც ფიქსი, ამ მოტივით, რომ აბიბოსი 590 წელს აწამეს და ამ დროს იგი ენერგიულ და ჯან-ღონით სავსე კაცად ჩანს.¹¹⁸ ხოლო ივ. ჯავახიშვილი უწოდებს რა „აბიბოსის წამებას“ ყველაზე სანდო და უპიკეტო ქრონოლოგიური საფუძველის მოძველებს, აღნიშნავს, რომ ამ ძეგლის მიხედვით „ამ მამის მოღვაწეობა აღმოს. საქართველოს უმეფობის ხანაში იწყება და VI ს. დამლევამდის აღწევს“.¹¹⁹ როგორც დაეინახეთ, ორივე მეცნიერი საკუთარი მოსაზრების განამაგრებლად წმ. აბიბოსისადმი მიძღვნილი აგიოგრაფიული ნაწარმოების მონაცემებს იშველიებს. გადავხედოთ, როგორ სურათს გვიხატავს ეს ძეგლი.

პირველ ეოკლისა უნდა ითქვას, რომ ეს აგიოგრაფიული ძეგლი ფორმითა და შინაარსობრივი თვალსაზრისით წარმოადგენს კლასიკურ ნიმუშს „მარტვილობისას“ და არა ცხოვრების აღწერას; ძეგლის მიზანია გადმოგვცეს მხოლოდ წმინდანის მოწამებრივი აღსასრული. თხრობაც მცირე შესავლის (შესხმის) შემდეგ იმის ახსნით იწყება, თუ რამ განაპირობა წმ. აბიბოსის დასჯა ქრისტიანობის მოწინააღმდეგეთა მიერ. აღვნიშნავთ, ძეგლის მიხედვით ვერ დადგინდება, როდის იღებს სათავეს წმინდანის მოღვაწეობა. სხვა საკითხია, რომ „მარტვილობაში“ გადმოცემული ამბავი (რომელიც ფაქტიურად არ განიგრძობა დროში) უმეფობის ხანაში ხდება.

რაც შეეხება აბიბოსის ასაკს, ამის შესახებ აგიოგრაფიული თხზულებიდან ფაქტიურად ვერაფერს ვგებულობთ. როცა ავტორი აბიბოსის სიმხნევეზე, შემართებაზე მიგვანიშნებს, თქმა არ უნდა, ეს წმინდანის სულიერ მდგომარეობას გამოხატავს.¹²⁰ მთავარი იყო წარმოსწავლილ სწორედ სულიერი სიმტკიცე ეპისკოპოსისა სიკვდილისა და ურჯულო ჯალათთა წინააღმდეგობის სულიერი მხარის წინ წამოწევა აგიოგრაფიუების საერთო მახასიათებელია და ყოველად გაუმართლებელია ამის გაუთვალისწინებლობა.

მასხადამე, წამების წინ აბიბოსს მისინცდამისინც ახალგაზრდად ვერ მივიხვეთ. მაგრამ აწამეს კი აბიბოსი 590 წელს? ამ თარიღის დასახელებისას კ. კეკელიძე უთითებს აბიბოს ნეკრესელის წინასწარმეტყ-

ინახულა ძეგლი მეკობარი შიო და მას გაუხიარა უკანასკნელი ფიქრები“ (ლ. მენაბდე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 83-84, შენ. 2). ჩვენის მხრივ დაეძინოთ, რომ „მარტვილობა“ დამოუკიდებელი ხასიათის თხზულებაა, არ შეიცავს თხრობას ასურულ მამებზე ზოგადად და სიტყვებით „იციოდა იგი წინათვე“, ავტორი აბიბოსისა და შიოს დიდი ხნის ნაცნობობას გადმოგვცემს მხოლოდ და სულაც არ არის აუცილებელი ამ სიტყვებში „შემთხვევითი ხასიათის ნაცნობობა“ ამოვიკითხოთ.

¹¹⁸ კ. კეკელიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 102.

¹¹⁹ ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, I, გვ. 406. როცა აბიბოსის მოღვაწეობას VI ს. დასასრულამდე ავრთვებთ, მეცნიერისთვის, ეტეობა, დაახლოებით მისინც მისაღება კ. კეკელიძის მოსაზრება აბიბოსის მარტვილობის 590 წლით დათარიღების შესახებ.

¹²⁰ ლ. მენაბდე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 82.

ველებას: „...ვითარ დედაკაცსაცა მას უწინა წარმეტყველა შემდგომად ხოლო მისსა მოსვლად ბერძენთად და დაპყრობად ქუეყანისა მისსა წყენისა, რომელიც იგი იქნა მსწრაფლ. მისსავე დედაკაცისა ზე მოვიდეს ბერძენნი და განახსენეს უხჯულონი იგი სპარსნი და დაიპყრეს ქუეყანად ესე წყენი. მიერთგან ერისთავნი იქნნეს მპყრობელ ქართლისა“.¹²¹ მეცნიერმა ჩათვალა, რომ ეს „წინასწარმეტყველება ბერძენების მოსვლისა და სპარსთა ქართლიდან განხსნის შესახებ ჰეგელისხმობს სწორედ 591 წლის ამბებს“.¹²² აბიბოსის წამების წელიც აქედან გამომდინარეა მითითებული, „ეინაიდან, წარმოითქვა თუ არა მისი წინასწარმეტყველება ბერძენების მოსვლის შესახებ, იგი „მსწრაფლ“, მაშინვე შესრულდა, ესე იგი დიდ ხანს არ დაუყოვნებია“.¹²³

აბიბოსის წინასწარმეტყველების თაობაზე ვერ ვიტყვით, რომ „მსწრაფლ იქნა“ ამ შემთხვევაში მაშინვე შესრულებას ნიშნავს.¹²⁴ საკითხს მეტი ნათელი მოეფინება, თუ ყურადღება მოექცევა შემდეგ ფრაზასაც: „მისსავე დედაკაცისა ზე მოვიდეს ბერძენნი...“, ე.ი. „ბერძენთა მოსვლას“ ეს დედაკაცი თავადვე შესწრებია. ამიტომ უპრობანია ვიფიქროთ, რომ წინასწარმეტყველების წარმოთქმიდან მის შესრულებამდე რამდენიმე წელმა მაინც განელო და მაინცდამაინც მეორე წელსვე აღსრულებულად მიჩნევა გამართლებული არ უნდა იყოს. მითუმეტეს, „მარტვილობიდან“ არც ის ჩანს, რომ აბიბოსი დედაკაცს ზუსტად წამების წინ უწინასწარმეტყველებს. აგიოგრაფიის ავტორი ამ წინასწარმეტყველებას ასხენებს აბიბოსის მოკვდინების აღწერის შემდეგ მოწამე ეპისკოპოსის სხვა ხაზინო საქმეთა („ეკერპთა დაღუწვა“, „უღმერთთა მოქცევა“) შორის.

ამრიგად, აბიბოს ნეკრესელის წინასწარმეტყველება ბერძენთა მიერ ქართლიდან სპარსელთა განდევნის შესახებ კიდევაც რომ ეხებოდეს 591 წლის ამბებს, წმინდანს 590 წელს წამებულად მაინც ვერ ჩათვლით, რადგან: I. წინასწარმეტყველებიდან მის აღსრულებამდე არა ერთმა, არამედ სულ ცოტა რამდენიმე წელმა მაინც განელო; II. „მარტვილობიდან“ არ ჩანს, რომ წინასწარმეტყველება უშუალოდ სიკვდილის წინ ითქმება (იგი წამებას შეიძლება რამდენიმე წლითაც უსწრებდეს წინ).

ამკარაა, აბიბოსის წინასწარმეტყველება გულისხმობს ბიზანტიელთა მონაწილეობით ქართლში სპარსელთა ბატონობის დამხობას. მაგრამ ეხება კი ეს წინასწარმეტყველება 591 წელს დატრიალებულ

¹²¹ „მარტვილობა აბიბოს ნეკრესელისა“, ძველი ქართული აგიოგრაფიული... I, გვ. 246.
¹²² კ. კეკელიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 101-102.
¹²³ იქვე, გვ. 102.
¹²⁴ ამაზე ზე. მენაბდე შენიშნავს: „ვეფიქრობთ, ავტორისათვის ეს გამოთქმა („მსწრაფლ“) პირობითია და დროის მოკლე მონაკვეთს უნდა ნიშნავდეს. ყოველ შემთხვევაში არა გვაქვს საბუთი, რომ დავასკვნათ, აქ ერთი (აკად. კ. კეკელიძე) თუ ოცი (პროფ. ს. კაკაბაძე) წელი ივარაუდება“ (ლ. მენაბდე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 81).

ამბებს? მიყვეთ მოვლენებს ქრონოლოგიური ხიდრმისკენ. 589 წელს ირანის შაჰი ხოსრო II მხოლოდ მავრიკე კეისრის დახმარებით ახერხებს თავის აჯანყებულ სარდლის – ბაპრამ ნუბინის დამარცხებას დახმარების ხანაცვლოდ კი, სებეოსის ცნობით, შაჰმა 591 წელს ქართლში ზანტიას დაუთმო „იბერიის მომეტებული ნაწილი ქალაქ ტვილისამდე“¹²⁵ (ეს მოვლენები წარმოიდგინა კ. კეკელიძემ წინასწარმეტყველების შესრულებაში). ნუთუ ბიზანტიის იმპერია VI ს-ის 90-იან წლებამდე ვერ ახერხებს ძველი პოზიციების აღდგენას ქართლში? გარდა ამისა, დავაკვირდეთ, როგორ მთავრდება წყაროში აბიბოს ნეკრესელის წინასწარმეტყველების აღსრულების ამბის გადმოცემა: „მიერთიგან ერისთავნი იქმნნეს მპყრობელ ქართლისა“. ე.ი. სპარსელთა განდევნის შედეგ ქართლში ერისთავთა ხელისუფლება დამყარებულა.

571 წელს სომხეთსა და ქართლში ცნობილი ანტიირანული აჯანყება იწყება. აჯანყებულები ბიზანტიის იმპერატორ იუსტინე II-ს სთხოვენ დახმარებას. იმპერატორი სიამოვნებით თანხმდება. აჯანყება ბიზანტიის შექმნით, შეიძლება ითქვას, წარმატებით დასრულდა: სპარსელები ქართლის უმეტესი ნაწილიდან განიდევნენ¹²⁶ (უკვე 576 წლისათვის მენანდრე პროტიქტორი მტკვრის სრდილოეთით მდებარე ამიერკავკასიას, როგორც რომაელთა მიწა-წყალს, ისე უყურებს¹²⁷). „ქართლის ცხოვრებაში“ ეს ამბავი ასეა გადმოცემული: „ესრეთ რა უცალო იქმნეს სპარსნი, მაშინ შეითქუნეს ყოველნი ერისთავნი ქართლისანი, ზემონი და ქვემონი, და წარგზავნეს მოციქული წინაშე ბერძენთა მეფისა, და ითხოვეს, რათა უჩინოს მეფე ნათესავთაგან მეფეთა ქართლისათა და რათა იყუნეს ერისთავნი იგი თვის-თვისა საერისთოსა შეუცვალებლად“¹²⁸ ასე აღდგა ქართლში ადგილობრივი ხელისუფლება. მთავარ ხელისუფალს „ერისთავთა მთავარი“, ანუ „ერისმთავარი“ წარმოადგენდა. სხვანიად რომ ვთქვათ, ქართლში ერისთავთა ხელისუფლება დამყარდა. ამ ხელისუფლების უმაღლეს განმახორციელებლად კი ისევ ერისთავი („დიდი ერისთავი“) გუარამი (როგორც ჩანს, ბიზანტიური წყაროების გურგენი) გვევლინება.¹²⁹ ქართლი კი ბიზანტიის გაყენის სფეროს დაუბრუნდა.

80-იან წლებში ქართლში ისევ უნდა აღმსდგარიყო ირანელთა ბატონობა, მაგრამ ამჯერად ამას მარსპანის ხელისუფლების აღდგენა არ

¹²⁵ ივ. ჯავახიშვილი, ქართული ერის ისტორია, I, გვ. 300; ა. ბოგვერაძე, ქართლის პოლიტიკური და სოციალ-ეკონომიური განვითარება IV-VIII საუკუნეებში, თბ., 1979 გვ. 81.

¹²⁶ ა. ბოგვერაძე, აღრევიდალური ქართული სახელმწიფოები VI-VIII საუკუნეებში, საქ. ისტ. ნარკვევები, ტ. II, თბ., 1973, გვ. 269.

¹²⁷ მენანდრე პროტიქტორი, გეორგია, ტ. III, თბ., 1936, გვ. 238.

¹²⁸ ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 217 (შტრ. „მიერთიგან ერისთავნი იქმნნეს მპყრობელ ქართლისა“ („აბიბოსი მარტვილობა“).

¹²⁹ კეკელიძის აზრით, ეს გუარამ-გურგენი მხოლოდ ერთ-ერთი ის „მთავართაგანია“, ქართლის საწინაო საქმეებს რომ განაგებს, პირველ ერისმთავრად კი სტეფანოსს მიიხსენებს (კეკელიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 102, შენ. 1.)

მოკვლია - ირანელებმა, ეტყობა, ცნეს ერისმთავრის ხელისუფლება.¹³⁰

ასე რომ, 591 წელს, როდესაც ხოსრო II ქართლის დიდ ნაწილს ბიზანტიას გადასცემს, ამას, ბუნებრივია, „ერისთავთა მკურთხეველნი“ დამყარება ვერ მოკვებოდა - სპარსელებს იგი არც გაუქვებინებიათ. თარეზა ისედაც ნათელია, რომც არაფერი ვთქვათ იმის თაობაზე, რომ 591 წელს ხოსრომ ქართლის ტერიტორია დათმო დახმარების სანაცვლოდ, ხოლო „მოვიდეს ბერძენნი და განახსნეს... სპარსნი“ - ძალის გამოყენებით განდევნას უფრო ნიშნავს, რაც მოხდა კიდევ 571 წლის აჯანყების შედეგად.

ამრიგად, აბიბოსის წინასწარმეტყველება 571 წლის ქართლის აჯანყებას ეხება, რადგან: 1. ამ აჯანყების შედეგად განდევნიან ბიზანტიელები სპარსელებს ქართლიდან და ამყარებენ საკუთარ გავლენას; 2. ამ აჯანყების შედეგად დამყარება ქართლში „ერისთავთა მიერ ქართლის მკურობელობა“ (ანუ ერისმთავრის ხელისუფლება); 3. ბიზანტიელებმა ამ დროს (და არა 591 წელს) გამოიყენეს სამხედრო ძალა სპარსელთა ქართლიდან განსადევნად.

ბოლოს უნდა ითქვას, რომ აბიბოსის წინასწარმეტყველებას მხოლოდ 571 წლის ამბებამდე ექნებოდა ვასი, როცა სპარსელები მყარად ბატონობენ ქართლში და სანამ მათ ბატონობას პირველად ეღებოდა ბოლო. თორემ ამ დროიდან მოყოლებული აქ პოლიტიკური ვითარება ისეთი მერქვეია (ხასიათდება გარდამავალი უპირატესობით), რომელშიც მხარის გამარჯვების შესახებ წინასწარმეტყველებაში გასაკვირიც აღარაფერი იქნებოდა და არც განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსად მიიხსილდა.

სემოთქმულიდან გამომდინარე, აბიბოსის წამება მხოლოდ 571 წლამდე შეიძლება მომხდარიყო.¹³¹ ამას ადასტურებს შემდეგი გარემოებებიც: „აბიბოსის მარტვილობის“ მიხედვით, უძალდესი ხელისუფლება ქართლში, უდავოა სპარსელ მარზპანის ეკუთვნის (ნეკრესელ ეპისკოპოსსაც მისი ბრძანებით აკვდინებენ), ხოლო მარზპანის ხელისუფლება ადგილობრივი ხელისუფლებით იცვლება 571 წლის მერე.¹³² მარზპანის ხელისუფლება ქართლში, როგორც ვთქვით, 80-იან წლებში სპარსელთა ბატონობის განახლებასთან ერთად აღარ აღმდგარა. გარდა ამისა, VI ს-ის 80-იან წლებში სპარსელთა ბატონობა შედარებით რბილი იყო. ქრისტიანობასაც ისე გამეტყებით კვლარ

¹³⁰ ა. ბოგვერაძე, ქართლის პოლიტ. და სოც.-ეკონ. განვითარება IV-VIII სს-ში, თბ., 1979, გვ. 79.

¹³¹ С. Какабадзе, Рецензия на работу К. Кекелидзе... გვ. 127, აქედან მკვლევარი ასკვნის, რომ აბიბოსი უნდა ეწამებინათ 550 წლისათვის, სპარსელთა უდავო ბატონობის ეპოქაში (იქვე), ლ. მენაბდისათვის ზედა ქრონოლოგიურ ზღვრად მაინც 591 წელი რჩება (ლ. მენაბდე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 84).

¹³² ვ. გილაძის აზრით, ადგილობრივი ხელისუფლება 555 წელს აღდგა, აქედან აბიბოსის წამებასაც 555 წლამდე ვერაულებს (ვ. გილაძე, საიდან და როდის მოვიდნენ სირიელი მამები საქართველოში, მნათობი, 1992, № 5-6, გვ. 199).

ებრძვიან (როსი შქსანიშნავი მაგალითითცაა ამ დროისათვის ქართლში მოჭრილი მონეტები, რომელზედაც ჯერის ნიშნებიც იკვეთება¹³³). და რადგან აბიბოს ნეკრესელის წამება უნდა მომხდარიყო მისი წინასწარმეტყველების აღსრულებამდე (ე.ი. 571 წლამდე) რამოდენიმე წლით ადრე, აბიბოსი მოწამებორივად უნდა აღსრულებულიყო VI ს-ის 60-იან წლებში.¹³⁴ აქედან ბუნებრივი ხდება 30-იან წლებში მოსკელი სასჯელიერო მოღვაწე 30-წლის შერე, 60-იან წლებში დასჯილიყო სიკვდილით.

საბოლოოდ, აბიბოს ნეკრესელის მოღვაწეობის ხანად საქართველოში შეგვიძლია დავასახელოთ VI ს-ის 30-იანი 60-იანი წლები. დაახლოებით ამავე პერიოდს უნდა მოიცავდეს სხვა ასურულ მამათა ქართლში მოღვაწეობაც.

ვერწმუნით ძველი ქართველი კალმოსნის, არსენი დიდის, კათალიკოსის სიტყვებს, რომ ასურელმა მამებმა „თვსითა მით სიმკნითა განაშუენეს სოფელი ესე სუენი ერთსა ჟამსა შინა, იყენეს ვითარცა ჯაჭვ თქრომსად მოდებული ერთიერთსა: წმინდაი ეპისკოპოსი აბიბოს ნეკრესელი და ნეტარი იოანე ზედაზადენელი და ღირსებით მოჭსენებული ისე წილკნელი ეპისკოპოსი და მადლითა სავსე ბერი შიო ანუ სხუანი იგი მოწაფენი მისივე ნეტარისა იოანე ზედაზადენელისანი, რომელთა შუენიერთა მით სვლითა შეამკვეს ეკლესიად“.¹³⁵

¹³³ ლ. კაპანაძე ქართული ნუმისმატიკა, თბ., 1950, გვ. 36.

¹³⁴ იმის გამო, რომ იოანე ზედაზნელი ქართლში მოსვლიდან 30 წლის შერე გარდაცვლილა და აბიბოსის წამებისას იგი ცოცხალი აღარ იქნებოდა (წინააღმდეგ შემთხვევაში აბიბოსი უპირველესად სწორედ მას მოინახულებდა), ლ. მენაბდეს აბიბოსის დასჯა 573 წლის (543+30) შემდეგ ეგულება (ლ. მენაბდე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 84). თავად არგუმენტაცია არ ეწინააღმდეგება ჩვენს ქრონოლოგიურ თვალსაზრისს (მოსვლის დროს (530-იანი წლები) დამატებული 30 წელი, მივიღებთ სწორედ 560-იან წლებს). ჩვენის მხრივ დაეძინო, რომ ამ დროს შიო მღვიმეს იყო ჩასული: აბიბოსი „ევეღრა მტარველთა, რამათა მივიდეს იგი ნეტარისა შიოისა მღვმელ“ (მარტვილობა აბიბოსი ნეკრესელისა, გვ. 243).

¹³⁵ იქვე, გვ. 247.

შინაარსი

საკითხის ისტორიოგრაფია	3
ასურველ მამათა ქართლში მოხელის დრო	13
ასურველ მამებთან დაკავშირებულ ქართლის კათალიკოსთა ზეობის ქრონოლოგიისათვის	25
დავით გარეჯელისა და აბიბოს ნეკრესელის ქართლში მოხელის ქრონოლოგიისათვის. აბიბოს ნეკრესელის მარტვილობის თარიღისათვის	26

გამომცემლობის რედაქტორი ც. ჯიშკარიანი.
კორექტორი ნ. მაჭავარიანი.

ხელმოწერილია დასაბუქტად 21.10.96.

საბუქტი ქაღალდი 60X84 1/16.

პირ. ნაბუქტი თაბახი 2,25.

სააღრ.-საგამომც. თაბახი 1,84

შეკვეთა № 171

ფასი საბუქტიკერულებო

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა

380028, თბილისი, ი.ჭავჭავაძის გამზ. 14

სააქციო საზოგადოება „პირველი სტამბა“

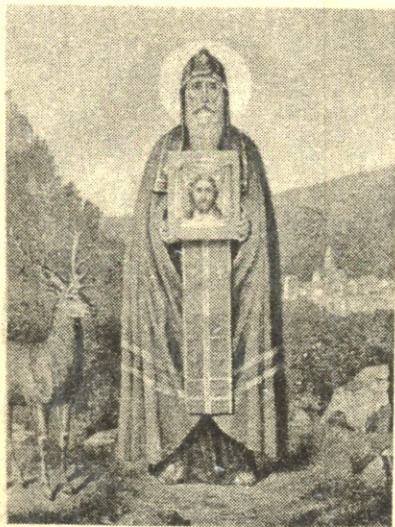
ნუბინაშვილის № 50

Мерквиладзе Давид Демурович
Время прибытия в Картли Сирийских Отцов
(На грузинском языке)

Издательство Тбилисского университета
Тбилиси 1996

ՇՆՁԳԻՂՆ ԲՇԲՇԸԸ
ԿՇԽԸՆՑԻ ԲՁՆԴԻՆՆ
ԾԽՁ

ՇԽԸՁԻ ԲՇԽԸԳՁՓԴՆԻ